NEMZETI NŐNEVELÉS.

XV. ÉVFOLYAM. JANUÁR 1894. I. FÜZET.

JÓKAI MÓR HATÁSA A MAGYAR NEMZETRE.*

Örömünnepet ülni gyűltünk össze. Ünnepet szentelni hazánk legnagyobb élő költőjének, a nemzet nagy tanítójának, 50 éves írói működésének jubileumán. Midőn ezt teszszük mi is, e népnevelési intézet tagjai, részt akarunk venni abban a közörömben, mely e napokon, a Jókai-ünnep napjain, az egész magyar nemzet szivét megdobogtatja.

Jókairól, az ő életrajzának főbb mozzanatairól, műveinek osztályozásáról s esztetikai értékéről s több feléről sokszor van szó évről-évre ez intézet falai közt; ma nem erről, hanem az ő írói működésének eredményéről, az ő költészetének a magyar nemzetre gyakorolt hatásáról óhajtok röviden szólani, s közben-közben meg fogom őt magát is szólaltatni a mondandók megvilágosítása czéljából.

Honnan ez országos közöröm? Honnan az, hogy e nemzet, mely a múltban nem becsülte meg eléggé irodalmi nagy embereit, most országszerte irodalmi ünnepet ül nagy írója tiszteletére? Honnan van az, hogy e napokban, elkezdve a kunyhók szegény népétől fel egész az uralkodóház fenséges tagjaiig, e hazában rangkülönbség nélkül mindenki kifejezni siet kegyeletének érzését egy író iránt? Honnan van az, hogy hazánk nem magyarajkú községei, testületei közül is nem egy siet most megszerezni Jókai Mór munkáinak ünnepi kiadását? Honnan van, hogy a művelt külföld koronás költői, írói, sőt egy szomszéd állam fejedelme is részt kivánnak venni a magyar költő iránti hódolatban?

Ennek oka kétségtelenül az, hogy egy félszázad óta roppant

* Felolvastatott jan. 5-én, az Andrássy-úti áll. tanítónőképző-intézetben tartott Jókai-ünnepen.

sokat haladtunk előre művelődésben, vagyonosodásban s politikai függetlenségünk továbbfejlesztésében. Magyarország ma már nem kezdetleges műveltségű s nem kezdetleges vagyoni viszonyok közt élő ország s épen eme két tényezőnél fogva immár számot tesz az európai politikában is. De az okokat nyomozva, ismét azt kérdezhetnők, honnan ez örvendetes haladás hazánkban? Ez természetesen sok tényező eredménye, de köztük legjelentékenyebb az a szellemi erő, mely nemzetünket bensőleg áthatotta s a haladás útján előtörni késztette. E mozgató erőt egyéb erkölcsi intézményeink között talán legnagyobb részben a *szépirodalom* szolgáltatta.

Kétségtelenül áll az, hogy a mi a nemzetek életében mint haladás ténynyé válik, előbb a tudós és költő elméjében fogamzik meg mint eszme s a szépirodalom szárnyain száll szét ezerek és milliók szivébe s a *költészet melegétől* kél ott életre, hogy aztán az akarat által megvalósuljon. Ime, ez a nagy költő, a klasszikus író hatása a nemzeti életre. De csak az igazi költőé, — csak azé, ki Kölcsey szerint «nemesített érzelmeket hordoz keblében, ki a való életet magas szempontokból vevé fel s dalát *(művészetét)* a szépnek és jónak s az örök dicsőségnek szentelé, hogy általa minden ifjú kebel szent lángra gyuladjon; az ilyen költő jóltevője az emberiségnek s nevét hála és tisztelet érzelmei közt kell neveznünk.»

Mintha csak ünneplésünk tárgyát, Jókai Mór írói egyéniségét, körvonalozta volna Kölcsey, több mint 50 évvel ezelőtt mondott eme szép szavaival.

Jókainak minden műve, melyet hosszú félszázad alatt írt s ír még az ő ünnepének napjain is, a szép, jó és nemes eszméivel ragyog s a hazaszeretet melegétől van áthatva. Nemes szivének érzelmei, fenkölt lelkének gondolatai a költészet szárnyán szétszálltak a magyar nemzet millióinak szivébe s felmelegítették azt hazaszeretetre s a haladás nagy munkájában való részvételre. Jókai 50 év óta hinti fáradhatatlanul, lelkesedve e magvakat; hatása alatt állunk mindnyájan, hatása alatt áll e hazában a most élő nemzedék apraja, nagyja, ifja, örege, hatása alatt áll a művelt és a műveletlen, ott áll még az is, a ki nevét nem ismerné, az is, a ki reá gyakorolt

hatását eltagadja; mert a szellem hatalma nem ismer korlátokat s az egyesekben azok öntudata nélkül is hat és alkot.

Ime, ez az oka annak, hogy ünnepelt költőnknek ama haladás munkájában, mely nemzetünket a legközelebbi 25 év alatt oly gyorsan előre vitte, óriási része van; ez az oka annak a közörömnek és lelkesedésnek, melylyel ma s e napokon országszerte ünnepet ülnek s a Jókai nevét hangoztatják.

A mi Jókait nagy költővé tette, az egyrészt a természet adománya. A költő nem *lesz*, hanem *születik*, mondja a régi közmondás. A természet alkotója adta az ő lelkének azt a merészröptű fantáziát, mely «ott, hol már megszünik az Isten világa, új világot alkot»; azt a humort, a melylyel ő bearanyozza az emberi élet gyarlóságait, a külvilág visszásságait és zűrzavarait; azt az élénk előadó képességet, melylyel a legcsekélyebb dolgokat is kiszinezi s érdeklődést tud iránt uk ébreszteni olvasóiban. — De a többi, a mi őt nagy költővé, nemzete nagy tanítójává tette, a saját maga munkája, szorgalmának, pihenést nem ismerő *munkás hazaszeretetének* az eredménye.

E munkás hazaszeretetéért illeti őt legméltóbban a nemzet tisztelete és hálája. Egész élete munkájával a hazaszeretetre adott és ad nekünk nagy példát; erre serkentett és serkent bennünket mindennap tollal, szóval és tettel.

Már ifjú korában szorgalmasan készíti elő magát, hogy a közélet hasznos munkásává legyen. Már 16 éves korában — a mellett, hogy az iskolában megtanult latinul, görögül, németül — magánúton elsajátította az angol, franczia és olasz nyelvet. Igen, de mindennap télen-nyáron öt órakor reggel már ott volt a tanárja irószobájában, s ezt meg is szokta úgy, hogy — mint maga mondja ezelőtt néhány évvel — most is mindig hajnalban kel fel s tiz óráig dolgozik; mikor más ember felkel, akkor ő már elvégezte s jár a hivatalos dolga után. A mellett, hogy iskolai dolgait szorgalmasan végezte, korán megkezdé irodalmi próbálgatásait. Egy drámájáról már 18 éves korában elismerőleg nyilatkozott az akadémia. Azután elvégezte a jogot, de ez idő alatt egyszersmind regényíróvá is avatta fel magát a «Hétköznapok» czímű első nagyobb művével.

Ügyvédkedéssel nagyon kevés ideig foglalkozott: nem magának, hanem a köznek, a hazának akart élni; munkájával nem magának akart vagyont és kényelmet, hanem nemzetének előrehaladást és dicsőséget szerezni. 22 éves korában már lapszerkesztő Pesten, az akkor legtekintélyesebb szépirodalmi lapunknak, az «Életképek»-nek szerkesztője; később, szépirodalmi munkássága mellett, humorisztikus lapot alapít s elsőrendű politikai lapok szerkesztésével is bajlódik, hogy a nemzet közvéleményére ez úton is hatást gyakorolhasson.

1848. tavaszán a 23 éves ifjú ott van a márczius 15-iki mozgalom élén s az összegyűlt tömeg előtt hangosan proklamálja a haladás követelményeit és a haza szabadságát, a melyeknek áldozta később egész munkás életét. S mikor aztán a hatalom vissza akarja a nemzettől venni a nyert engedményeket: kardot köt ő is, s véres csatákban védelmezi a nemzet szent jogait. Majd mikor bekövetkezett a szabadságharcz szomorú vége s a hatalom üldözőbe vette a jó hazafiakat neki is 2 éven át kellett bujdosni, nyomorogni, elfeledve élni; mikor ez alatt a viszonyok is arra ösztönözték, arra csábítgatták, hogy menjen külföldre, ott szabadon élhet, menjen Francziaországba, ott fényes tehetségeivel nagy íróvá is lehet, bámultabbá, gazdagabbá, mint egy szegény magyar író: a hazaszeretet nagy érzése leküzdte az egyéni jólét csábításainak démonát, s

«El nem ment egy tapodtat sem,
Mert csak magyar akart lenni.»

Hitt az eltiport nemzet jövőjében s *itthon* akart annak munkása lenni; nem törődött azzal sem, hogy az üldözés napjaiban írói szenvedélyének sem élhet, vagy legalább a saját neve alatt nem bocsáthat közre semmit. Igy szól erről «*A tengerszemű hölgy*» czimű regényében, válaszul annak, ki a hazában maradását lehetetlenségnek rajzolta előtte. (II. k. 135—136.): «Olyan erős a hitem, mint Péteré, ki a tengerre mert lépni, hogy mesteréhez eljusson. Morzsákká törhette a sors, a miről álmodtam: ébren hozzáfogok a morzsákat összerakni. A mit Isten a lelkemnek adott, — jó kedvében, vagy rossz kedvében, — azért vagy élek, vagy meghalok! . . .

Nem vagyok se hős, se óriás; megijeszt a lövés hangja, elsápadok a halál előtt, könyre fakaszt a fájdalom, — de az utamról le nem lépek. Ha a nevem alatt nem írhatok, írok a gazdám kutyájának a neve alatt: leszek «Sajó»: ugatni fogunk, ha nem beszélhetünk, de el nem hallgatunk».

Hogy ennél a gondolatnál maradjunk: később is egyik novellájában éles gúnynyal támadta meg azt a felfogást, hogy helyes dolog lenne a hazát, melynek szabadsága el van tiporva, elhagyni s más boldogabb országot választani hazánkul, habár a hatalom nem üldöz is oda bennünket. Ismerjük Tompának Kerényi Frigyeshez e tárgyban intézett fájdalmas hangú költői levelét; mert kevésbbé ismerős, felveszem itt Jókainak e gondolatkörbe vágó gyönyörű novellarészletét, mely az ő lángoló hazaszeretetének kiváló nyilatkozata s másrészt művészi prózájának egyik legremekebb darabja.* «Vándoroljatok ki! A ki ebben nem érez egyebet, mint az éghajlat változását; ki visszatekinthet a határról a nélkül, hogy szemei nedvesek volnának; a kinek nincs egyéb terhe, mint az uti podgyász; a kinek nincs kedve bátor arczczal fordulni a borús idők felé s csak a napfényt keresi: az boldog ember s okosan cselekszik, ha itt hágy bennünket, kik el vagyunk szánva tűrni mindent, fáradni mindig s megtartani a régi szivet mindhalálig!» És Jókai el volt szánva tűrni mindent, fáradni mindig és megtartani a régi szivet mindhalálig!

Feleségének, a nemzeti szinház elsőrendű művésznőjének, Laborfalvy Rózának, eszközlésére amnesztiát kapott s előjövén rejtekéből, Pesten tovább folytatta irodalmi munkásságát. S folytatja mind e mai napig, ifjúi hévvel, lelkesedéssel, lankadást nem ismerő hazaszeretettel. Az 50-es években csak írt; akkor beszélni nem volt szabad. Sőt szabad szellemben írni sem. Egy ily hangú hirlapi czikkéért fogságot is szenvedett a szomorú emlékű Neugebäude-ban. De megfélemlíteni, elhallgattatni nem tudták. Akkor hirdette, ha másként nem lehetett, allegorikus czélzásokban, a nemzet jövőjébe vetett erős hitét, mikor már csüggedés fogta el a szenvedő haza

* A «Vándoroljatok ki!» című elbeszélés bevezető részének csak utolsó szakaszát iktatjuk ide.

fiait; akkor vigasztalta, lelkesítette őket, mikor a keserűség közönynyel kezdte már eltölteni a sziveket . . . Az alkotmányos idők bekövetkeztével aztán *szóval* is hozzájárult hazánk ügyének előbbviteléhez. Tagja volt az egymásra következő országgyűléseknek, s az ma is. A mellett, hogy itt s a lapszerkesztéssel folyton el volt foglalva, szünet nélkül írta regényeit, néha kettőt is egyszerre. Irt ezenkívül szinműveket, alkalmi és humorisztikus költeményeket nagy számmal. — Bámulatos munkát végzett, mely csupán külső terjedelmével is megdöbbenti a szemlélőt, mint a piramisok égbe meredő óriási tömegei. Háromszáz kötetre megy műveinek száma, ide nem számítva hirlapi czikkeit s országgyűlési beszédeit . . . Hajdan híres ember volt az, ki a bibliát, ezt az egy nagy könyvet, végig olvasta. Háromszáz kötetes könyvtárt végigolvasni már nagyobb munka; hát még leírni! hát még kigondolni, megalkotni s oly művészettel megírni, mint ünnepeltünk teszi. Jókai a munka embere, nem dolgozik épen oly könnyen, mint némelyek róla gondolják. Sok előtanulmányt tesz egy-egy műve megirása előtt; mikor aztán előtanulmányaival készen van, elég gyorsan dolgozza ki. A «40 év visszhangja» című munkájában bevezet bennünket dolgozó-szobájába s kedvesen elmondja, hogy írja ő a regényeit. (7—10. lap.) Erről szóló ismertetését igy végezi: «Ha hibásak a regényalakjaim, az a hibájuk, hogy nem látom őket; mert bennük vagyok. Ha kivülről mintáznám őket, lehet, hogy jobb lábon állanának; — de mi lenne a szárnyaikból?»

Minthogy itt ő maga czéloz a műveiről irt kritikákra, szólni akarok ezekről is, habár kitérőleg, egy pár szót. Tudjuk, hogy Jókait gyakran megrótta a kritika, költészetének túlzó idealizmusáért, hogy a korok és egyének jellemzésében nem mutat oly élethűséget, mint pl. Kemény Zsigmond. Azonban ha Jókai úgy irta volna regényeit, mint Kemény: talán jobban méltatta volna azt a szigorú kritika, de kevésbbé a nagy olvasó-közönség, maga a nemzet, melyre ő hatni akart. Ő, mint a magyar nemzeti szellemnek tipikus kifejezője, úgy irt, a hogy *ennek* kellett írnia, hogy a leghatásosabban hozzászólhasson a nemzet szivéhez, s csak igy lehetett hatása oly óriási. És oly nagy iró, mint Jókai, nem is érezheti magát kötelezve

arra, hogy az elmélet időnként változó szabályainak vakon hódoljon. A művészi nagy egyéniségeknek joguk van új utakat törni s azokon haladni; ha ez úton közönségükre hatni képesek s reá emelő, nevelő hatást gyakorolni: mit törődnének ők, Arany szerint, csip-csup szabályokkal?! Ha Jókai művei a regényirásról felállított egyik-másik mostani elméletnek nem felelnek is meg teljesen: kétségkívül igazi költői művek azok s a regénynek egy új válfaját képezik: a *Jókai-féle regényt.*

— — — A kritikus birált s Jókai okulva a birálatokon, írt tovább, dolgozott pihenés nélkül — és hatott. Megsokszorozta nálunk az olvasó-közönséget; megtanította a hazát szeretni még azokat is, a kik idegen bálványoknak, vagy csupán önző érdekeiknek áldoztak előbb; megtanított magyar nyelvre elbeszéléseinek bűbájával azon polgártársaink közül is sokakat, kik őérette, hogy őt olvashassák, kezdtek vonzódni nemzeti nyelvünkhöz; fokozta az egész nemzetben az eszmények iránti lelkesülést; egész írói sereget nevelt, mely az ő vezérlete alatt, ő érette rajongva, hódít a szellem fegyvereivel . . . De Jókai nemcsak itthon hatott. Művészetének ragyogása elhatott messze-messze, túl e haza határain, idegen országokba is; művészetével meghódította még elleneink szivét is; a művelt nagy nemzetek előtt tisztelést és becsülést vívott ki a magyar névnek s fényt árasztott hazánkra. Műveiből fordítottak angol, német, franczia, hollandi, dán, svéd, lengyel, orosz, finn, spanyol, cseh, román, szerb, szláv, horvát és török nyelvekre: 17 idegen nemzet olvassa azokat s tanulja belőlük szeretni, becsülni a magyart.

— — Ezek azok a sikerek, melyeket nagy költőnk 50 éves, hazafias munkássága kivívott. Ezért szentelünk ma neki öröm- és hálaünnepet; ez indítja szivünket, hogy legjobb kivánatainkat is kifejezve, sok-sok boldogságot, hosszú életet esdekeljünk számára az ég Urától, hogy sokáig lelkesíthessen bennünket s élvezhesse még hosszú időkön át munkássága eredményeinek boldogító önérzetét.

Hazám ifjúsága, távol és közel; intézetünk növendékei, reményei legközelebbről, — hozzátok fordulok még pár szóval, mielőtt végezném. Tudom, hogy szivetek érzése az óda magaslatáig emel-

kedik most ez ünnepi örömben; de nem elég csak éreznetek: *tanulnotok* is kell ma s *tenni* is majd egykoron. Tanuljátok meg Jókai példájából, mit tehet egy igazi ember, ki Istentől nyert talentumait becsülettel felhasználja! S ha talán nem követhetitek is őt mindnyájan a hírnév útjain: mindenesetre követhetitek a haza javára irányzott munka pályáján. Ha ezt megtanuljátok tőle, ez lesz a legméltóbb hála, melyet a nagy hazafinak, a nemzet nagy tanítójának, a *nagy jóltevőnek* adhattok.

Komáromy Lajos.

DE GERANDO ÁGOSTNÉ,

sz. Gróf TELEKI EMMA.

Egy kitünő magyar nőnek, ki az élet minden körülményei között nagy és nemes volt, élettörténetét szeretném itt rövid vonásokban feleleveníteni. Egy magyar nőét, ki az élettel való küzdelemben hős volt, mint egy férfi, de ki mint gyermek, mint hitves, mint anya, mint barátnő gyöngéd, odaadó, szeretettel teljes volt, mint egy igazi, mint egy eszményi nő. Egy nőét, kinek lelke, mint a nap, nem csak maga volt fényes és meleg, de fényességével és melegével áthatotta azokat is, kik környezetében éltek s belejük sugározta lelke nemes tulajdonait: az emberszeretetet, a hazaszeretetet, a szép, jó és igaz iránt való lankadatlan lelkesülést.

De Gerando Ágostné, született gróf *Teleki Emma*, e nő, kinek életéről és eszményeiről itt megemlékezni akarok, ide állítva emlékezetül lelke fényességéből egy-egy sugarat, hogy gyujtson ez a soha ki nem alvó fényesség lángot más női kebelben is, hogy áraszszon az ő nemes női egyénisége áldást és szeretetet akkor is, midőn hült tetemeit már a sír mélye takarja. Csak ne legyen e feladathoz tollam gyenge és erőtelen; de Gerando Ágostné nagysága nem fog ugyan veszíteni gyarló méltatásom által sem, de czélom elérve csak úgy lehet, ha sikerül az olvasóban egy szikráját felkeltenem annak a lelkesedésnek, melylyel én csüggök az ő lelki fenségén. Nem is a magam erejében való bizakodással fogok az íráshoz; a forrás, a melyből merítek, oly meleg, annyira telve van szeretettel, hogy lehetetlen, hogy szavaim ködén is keresztül ne csillanjon, ne gyujtson, ne melegítsen. A szerető édes anyának szerető gyermeke fog megszólalni általam, s ki szólhat méltóbban, ki szól-

hat igazabb szeretettel az édes anyáról, mint gyermeke, ki nem csak megértette az ő eszményeit, de a kiben valóban tovább élnek azok. S ki szólhat méltóbban az édes anyáról, mint egy olyan gyermek, mint de Gerando Antonina, ki örököse az anyja szellemi tulajdonainak, emberszeretetének, a szépért, jóért és igazért való igaz lelkesültségének. Az én életrajzi adataim az ő szeretetteljes feljegyzései után készültek, nem teszek többet hozzá lelkemből, mint az őszinte és igaz bámulatot, melyet neki köszönök, melyet lelkembe az ő lelki nagysága fakasztott.

Gróf *Teleki Emma* a régi *Kővárvidék* Hosszufalva nevű falu ősi kastélyában született. Édes atyjának, gróf Teleki Imrének, kedvencz gyermeke volt. Élete fejlődését megérthetjük, ha megfigyeljük, mily különös élet folyt ezen elszigetelt kastélyban. Gróf Teleki Imre, az akkori tudomány szinvonalán álló bölcs, maga magának és családjának egészen külön világot teremtett, hol csak a tudománynak, művészetnek, szellemi, erkölcsi haladásnak és szeretetnek éltek mindannyian, nem törődve sem a nagy világ szokásaival, sem előitéleteivel. Neje, gróf Brunszwick Karolina, maga volt a jóság, az odaadó szelidség, az önfeláldozás. Ő is igen művelt körökben nőtt fel, a martonvásári gyönyörű kastélyban, hova Beethoven, Chopin, s mások, a század legnagyobb művészei, járatosak voltak; de megszeretvén gróf Teleki Imrét, rászánta magát, hogy az akkor még egészen vad Erdélyben temesse el magát, honnan többé 30 éven át ki nem mozdult és hol csak férjének, gyermekeinek élt.

Ezen tiszta, nemes légkörben nevekedett fel Teleki Emma. A származás nemessége és előkelősége nála nem előitéleteket fakasztott a lélekben. Méltó gyermeke volt ő szívben és lélekben nemes szüleinek és méltó unokahuga gróf Brunszvick Teréziának és testvére gróf Teleki Blankának, kiket mint a magyar kisdedóvás és nőnevelés-ügy fenkölt lelkü apostolait tisztelünk. Már kis gyermekkorában kitüntette hősies természetét, mely egész életén át fő jellemvonása maradt. Magába szívta őseinek minden szép tulajdonait, hogy kidomborítsa magában a magyar nő teljes faji jellegét, a testi és lelki bátorsággal biró nőt, ki eleven tűzről-pattant, akadályt nem ismerő, kioldhatatlan buzgalmú és kitünő fogékonyságú a szellemi élet

minden nyilvánulása, a művészet minden ága iránt. Igen, valódi faji jellem volt e gyermekben és semmi előitélet, mert minden salaktól távol, mintegy puszta szigeten nevekedett, hol nem honolt nemtelen előitélet, csak a nemes és jó mindenben. Ez magyarázza egész élete irányát, ez fejti meg erős nemzeti érzéseinek titkát, mely különösen az ő körülményei között valóban bámulatra méltó volt és az is marad.

Már gyermekkorában ösztönszerűleg gyűlölte, megvetette a kényeskedést, gyöngélkedést és noha beteges szülőktől származott, vas akarattal, következetességgel, vas egészséget teremtett magának. Ellenkezőleg a mostani nemzedékkel, mely testét oltárra rakja és folyton tapogatja, hogy mi fáj, mi nem fáj neki, hogy azt végnélkül dédelgesse, Teleki Emma keményen és szigorúan bánt testével és a szellem kitünő, páratlan szolgájává aczélosította. Nyolcz-tiz éves korában — például — hideglelés gyötörte. Ő ezt szülei és környezete előtt gondosan titkolta, orvosságot sem akart bevenni, hanem mikor érezte, hogy a hideg már-már kirázza, az óriás kertben egész erejéből végig futott, s aztán az ágytakaró alá rejtőzve, megizzadt és ezt többször ismételvén, saját erejéből és akaratából szabadult meg a láztól.

Szenvedélylyel szeretett tanulni; fivérével együtt végezte latin tanulmányait, s történelemben, irodalomban oly jártas volt, mint akármely tanulmányait kitünően végzett ifjú. Azonkívül szenvedélylyel tanulta a füvészetet. Tudott gyönyörűen rajzolni, festeni, gitározni, zongorázni, mert a hosszufalvi magányban, a családi körben, több kitünő zenetanár élt mindig és gyakran a legszebb, legtökéletesebb hangversenyeket rendezték. Teleki Imre maga első rendű virtouz volt a hegedün.

Teleki Imre maga beteges volt és nem szeretett Hosszufalváról kimozdulni, de mégis megértette azt, hogy gyermekei, midőn már ifjakká váltak, szinte lázas türelmetlenséggel óhajtottak a világgal, az élettel megismerkedni; ezért felserdült leányait ép úgy engedte utazni, mint fiát. Határtalanul bizott jellemökben, nemes érzéseikben, önállóságukban, benső értékeikben és nem is csalódott. Teleki Blanka és Emma, élve az apai engedelemmel, legelébb

is Drezdába, Heidelbergbe mentek, hol a legkitünőbb emberekkel ismerkedtek meg. Itt ösmerkedtek meg a többek közt Quinet Edgárral, a nagy franczia bölcsészszel és íróval, ki később maga beszélte, mily mély benyomást tett reá a két gyönyörű szép, előkelő, művelt, komoly irányú fiatal leány, kik úgy lelkesedtek minden szép és nemesért. Majd később szellemi életük fejlesztése, műveltségök tökéletesítése czéljából Velenczébe, Olaszországba utazott a két kiváló testvér, s ott együtt élvezték, bámulták a műremekeket. Teleki Emma később fivérével Párisba is elment, hol nagynénjével, Brunszvick Terézzel találkozott, ki ekkor a kisdedóvókat tanulmányozta Francziaországban. Brunszvick Teréz által ösmerkedett meg De Gerando M. József báróval, a nagy franczia bölcsészszel és pedagogussal, ki Francziaországban már több közoktatási intézményt alapított. Mig a két nagy pedagogus a kisdedóvás nemzeti feladatairól és a nevelési rendszerekről értekezett, Teleki Emma a Gerando unokaöcsével, a 19 éves Ágosttal, a család gazdag képgyűjteményét szemlélgette s eszményeikről, vagy olvasmányaikról beszélgettek nagy tűzzel. Gerando Ágost azon lelkes fiatalsághoz tartozott, mely 1830 tájon élve Francziaországban, oly felejthetetlen, oly nagyszerű emléket hagyott maga után! Anyja római nő volt és fiában a két nemzet legszebb tulajdonai párosultak.

A két ifju lelket, a tüzes franczia fiut, s a lelkes magyar leányt csakhamar összekaposolta a közös eszmény, a közös buzgóság. S mialatt Gerando Ágost Micheletből olvasgatott Teleki Emmának — mert imádta e szerzőt — a szép, nagy eszméknek visszhangjára találva egymásban, mély, kitörölhetetlen érzelemmel kezdtek vonzódni egymáshoz. Azonban se a Gerando, se a Teleki család nem akkart frigyükről hallani. S a két ifju egy egész évig küzdött szerelmeért, majdnem reménytelenül.

Maga Apponyi grófnő, az akkori párisi osztrák követ neje, ki Teleki Emmát úgy szerette, mint saját leányát, meglátogatva őt azon magán leány-intézetben, hova Teleki Emma Brunszvick Teréz eltávozása után visszavonult, komolyan felszólította fiatal barátnéját, hogy mondjon le Gerando Ágostról. Más fiatal leány nem mert volna ellenállni ily tekintélyes, idősebb úrnő közbelépésére, de

Teleki Emma hősies lelke nem riadt vissza a tekintély előtt. Megkisérlette utolsó csatát vívni, bátran harczolni közös boldogságuk kivivásáért. Habozás nélkül azt felelte tehát, hogy lemond a frigyről, ha az ifju családja magára veszi és *jót áll* arról, hogy az ifjunak egészségét nem ingatja meg a bánat, ha majd örökre szét kell szakadniok (mert Gerando Ágost gyenge egészségű volt), továbbá, ha annyi vagyont biztosítanak Ágostnak, mint a mennyi lett volna neki úgy, ha őt elveszi. Mert megjegyzendő, hogy Gerando Ágost árva volt, atyját s vagyonát már 4 éves korában elvesztette; nagybátyja gondosan neveltette ugyan, de nem szándékozott neki vagyont hagyni, mert neki magának is voltak gyermekei.

E határozott nyilatkozatnak az lett a következménye, hogy Gerando báró, a hatalmas franczia főúr, másnap diszöltözetében és számos rendjeleivel diszítve az intézetbe jött, s megkérte Teleki Emma kezét. Majd Teleki Imre is beleegyezett, s az ifjak egybekelvén, Magyarországra utaztak, hol Hosszufalván, szoros családi körben, két felejthetetlen szép évet töltöttek. Gerando Ágost teljes szívvel és lélekkel megszeretvén új, második hazáját, itt írta meg első munkáit, — Erdély ismertetését — s a két év leteltével imádott nejével Párisba ment, hogy munkáit, melyeket anyanyelvén írt, kinyomassa. Itt született 1845-ben leánya, Antonia, és 3 évvel később, Budapesten, fia, Attila. Azután ismét Hosszufalván volt együtt a család; mikor a szabadságharcz Franciaországban, előbb mint hazánkban, kitört, Gerando Ágost úgy találta, hogy kötelessége ily perczekben Franciaországban lennie és hazáját szolgálnia. Az ifju nőnek tiszta előérzete volt arról, hogy ha férje elmegy, az ő boldogságának örökre vége! Gerando Ágost egészsége ugyan már megszilárdult, de olyan tüzes volt, oly lázas tevékenységgel szentelte magát a munkának volt, hogy a lélek szinte felemésztette nála a testet, s el kellett pusztulnia, ha más nem ügyelt reá. Teleki Emma azonban nem követhette férjét, mert özvegygyé vált öreges, beteges édesapja mellett senkisem volt ekkor; nem akarta elhagyni az édesapját s teljes öntudattal áldozott mindent fiui, gyermeki kötelességének. Mert saját kisdedeinek kicsiny volta nem lett volna előtte akadály; úgy nevelte őket, hogy azok semmi bajt,

alkalmatlanságot nem okoztak és mindenhez zugolódás nélkül alkalmazkodtak. Ép oly hősies magatartást tanusított, midőn anyává lett, mint a minő hősies volt gyermekkorában. Egyetlen egy jajkiáltás vagy panasz nélkül, halkan dudolva a Rákóczyt, hozta világra gyermekeit, s az életet is a hősök módjára egyszerüsítni szeretvén, semmiféle szükségtelen szokásra nem kapatta őket, hogy minél korábban önállók legyenek s éppen senkire se szoruljanak. Így mikor leánya 4 éves volt, kis fia pedig alig másfél éves, bejárta férjével Magyarországot (mert Gerando Ágost Magyarországról is akart oly munkát írni, minőt Erdélyről közzétett); kocsin utaztak a két gyermekkel, kiket soha el nem hagytak. A kis Attila kis fateknőbe feküdt a két ülés között, s nővére segített az anyának őt gondozni; soha sem sirtak és semmi alkalmatlanságot nem okoztak e hosszu utazás alatt. Így lehetett mindig együtt lenniök, együtt dolgozniok.

Házasságuk óta most váltak el először és utoljára!

Mikor aztán Magyarországon is kiütött a szabadságharcz, Gerando Ágost visszajött hogy második, még szerencsétlenebb hazájának legyen szolgálatjára. Részt vett a győri csatában s itt elégette a nemzeti zászlót, hogy az ne kerüljön az ellenség kezébe. A forradalom leveretése után el is akarták fogni, kémet állítottak Gerando Ágost mellé, ki az ország határa felé sietett, s ez kisérte is nehány napon át, hogy elfoghassa, de Gerando Ágost oly megnyerő, kedves, ellenálhatlan természettel birt, hogy e kém, kém létére, megszerette, megvallotta neki, hogy ő kicsoda és maga magyarázta meg, hogyan lehet az elfogatást kikerülnie, minő úton kell menekülnie. Így jutott Gerando Ágost minden baj nélkül, de betegen, Drezdába.

Teleki Emma imádott atyját még a forradalom leveretése előtt elvesztette, daczára önfeláldozó, hősies ápolásának, miközben maga is csaknem életét vesztette, túlzó buzgalommal róván le atyja iránt tartozó gyermeki kötelességeit. Életveszélylyel vitte őt a felbujtott hegyi oláhok dühe elől Nagybányára. Teleki Imrét ugyan imádták jobbágyai, mert atyai módon bánt velük, de a hegyi oláhok fenyegették őket, hogy mind lekonczolják, ha nem

segítenek a hosszufalvi kastélyt kirabolni, az uraságot meggyilkolni. Hogy jobbágyainak a védelmezés és harcz által bajt ne okozzon, ágyban fekve utazott leányával, Emmával, Hosszufalváról Nagybányára. Ez úton a hű leány folyton a kocsiból kihajolva kisérte betegét, hogy előre lássa, ha veszély közelít, vagy járhatlanabb út következik. Nagybányára szerencsésen érkeztek; itt vették nemsokára a hosszufalvi kastély csendes kiraboltatásának hírét, itt hunyta be kevéssel ezután örök álomra szemeit a legszeretettebb édesapa.

Teleki Emma atyja koporsójától búcsút véve, beteg férjéhez igyekezett most Drezdába. De az ország ellenséges csapatokkal volt elárasztva, kik Gerando Ágostont el nem foghatván, nejét üldözték, hogy általa jussanak a kezeik közül kisiklott férj nyomába. Háromszor indult útnak Teleki Emma, míg nagy nehezen ál-útlevéllel, ezer viszontagságokon keresztül, Drezdába jutott, hol férjét már igen nagy betegen, menthetetlen állapotban találta. Csak két hétig ápolhatta még imádott férjét, a ki még csak 29 éves volt, és a ki mint ember és mint író, már eddig is szép reményre jogosított. E két heti szomorú együttlétel után elválasztotta őket a halál teljesen és örökre!

Gerando Ágostné egyedül maradt öt éves leányával és két éves fiával, egyedül és idegenek közt! Atyja, férje, hazája, minden oda volt egy rövid év alatt! Egy perczre majdnem erősebb lett nála a fájdalom. Gondolta, hogy már nem küzd többé, hanem átadja magát fájdalmának és kétségbeesésének, hogy tiporják le lelkét, öljék meg testét. Aztán ránézett árva gyermekeire és győzött benne a hősiesség. Ezer küzdelemmel, hat hónapi utánajárás után, szerzett magának útlevelet saját nevére és Francziaországba menekült, hol régi barátai tárt karokkal fogadták.

És e barátok közé Francziaország legkiválóbb elméi tartoztak, így pl. Michelet. Mert mikor Teleki Emma hozzáment Gerando Ágosthoz, első dolguk volt fölkeresni azt a Michelet-t, a kinek munkáiért úgy rajongtak, a kinek egymás megértését köszönhették. Ágost nagybátyjának, a bölcsész Gerandonak, ajánló levelével keresték fel. Michelet-t meghatotta e nemes ifjak

őszinte bámulata s igaz barátjok lett és maradt egész életén át. Veje pedig, Dumesnil Alfréd, a híres író, Gerando Ágostot testvérként megszerette és egész életében testvérének is nevezte.

E nemes lelkű barátok fogadták a fiatal özvegyet és száműzöttet a nemes szivek átható melegségével. Gerandoné kis szállást vett ki Párisban a Vaugirard-utcza 37. száma alatt, mely még most is megvan a család birtokában és melyet Teleki Emma a hazafiságnak, a hősieségnek, minden szépnek és nemesnek templomává avatott. Soha érdemetlen ember annak küszöbét át nem lépte. Gerandoné rendkívül szigorú volt barátjai megválasztásában. Örömmel tett jót mindenkivel, de szivéhez közel csakis azokat eresztette, a kiket erre valóban méltóknak tartott. És szigorú volt önmaga iránt is, csak gyermekei nevelésének, barátainak, hazájának, a tanulásnak élt. Tudományszomja utolsó leheletéig el nem hagyta, s megőrizte lelkének mondhatni gyermeki, ifjúi frisseségét. Az anyagi küzdelmeket, az anyagi nélkülözést soha számba sem vette. A Bach-rendszer alatt, a mikor őt magát nem foghatván el, nővérét, Teleki Blankát, vetették börtönbe, sokszor történt, hogy Magyarországból indított pénzküldeményeit elkobozták, de Teleki Emma, ki oly nagy fényűzésben nevekedett fel, minden nélkülözést hősiesen tűrt, soha senkitől semmit nem kért kölcsön, soha pénzzavarba nem jutott, s bár mily kevese volt is, ki tudott jönni belőle, mert csak annyit költött, a mennyi épen jutott. Csupán gyermekei miatt aggódott. Egyszer ebbeli aggodalmait Michelet-vel is közölte. «Higyje el, — mondotta ez, — nagy előny az életet nyomorral kezdeni!» (Croyez-moi, c'est un grand avantage de commencer le vie par la misère.) S ettől fogva ebbe is bele nyugodott. De művészi módon értett is hozzá oly kevésre szabni az anyagi élet szükségleteit, úgy nem volt semmi követelése a kényelem s anyagi élvezet tekintetében, sőt oly kemény volt önmaga iránt, hogy a szellemi élvezetekre azért a szűkes jövedelmekből is bőségesen jutott mindig. Cseléd nem volt a háznál, úgy ő, mint gyermekei teljesen maguk szolgálták ki magukat, de e dologhoz szoktatott gyermekeket a legkiválóbb és legelső tanárok és mesterek oktatták. Gerandoné nevelési rendsze-

rének alapja is a hősiesség. Elméletben soha sem foglalkozott pædagogiával, de tényleg a legkitünőbb pædagogus volt. Nem is fogadott se nevelőt, se nevelőnét soha gyermekei mellé. Ő maga nevelte őket. És piczi koruktól fogva úgy bánt velök, mint *emberekkel*, egészen szabadoknak és önállóknak nevelte őket. Jó korán beléjök tudta oltani azt az erős, megingathatatlan meggyőződést, hogy az embernek *hősnek* kell lennie. Törik-szakad, de hősnek kell okvetetlen lennie, csak akkor méltó arra, hogy *magyar legyen*. És a gyermekek hősök is, magyarok is *akartak* lenni. Ezzel aztán mindent el lehetett velök érni.

Anyjuk alapelveihez híven, a gyermekek spartai módra, keményen nevekedtek. Édességet, bonbonokat például soha sem ettek. Anyjuk azt mondta volt nekik, hogy az édesség megrontja az embert, nem lehet hős abból, a ki nyalánk, a ki édességekhez szokik. S ezt a gyermekek szentül hitték. Egyszer ebédre hívták őket anyjuk nélkül. Akár hogy kínálták őket, nem lehetett rávenni, hogy édességet egyenek. Ekkor a házi asszony, azt hivén, hogy anyjuk talán megtiltotta a bonbonevést, kis papirzacskóba tette azokat, hogy vigyék haza. Megtiltva nem volt. Soha semmi sem volt nekik megtiltva, és mégis, a hogy az ebédről hazajöttek, ketten egyedül, nagy komolyan a Szajnába dobták az édességeket.

Gyakran voltak így magokra de Gerandoné gyermekei, de mindig és mindenütt úgy viselték magokat, mintha édes anyjuk szeme előtt lettek volna. Gerandoné, kiben a tudományszomj oly élénk volt, egyszerűen példája által szerettette meg gyermekeivel a tanulást. Ő maga Páris legelső, legelsőfokú nyilvános kursusaira járt, a *Collége de France*-ba, mely mindenki előtt nyitva áll, és a *Conservatoire des Arts et Métiers*-be, mely a reáltudományokra nézve ugyanaz, a mi a Collége de France az irodalom s történelem, szóval humanista ismeretekre nézve; a legfelső tanításon felől az ország legelső tudósai tartanak itt remek kursusokat. A Conservatoire des Arts et Métiers-kben a géptant, építészettant, vegytant és természettant hallgatta. Gyermekeinek kettős oktatást adott. Franczióul is tanultak mindent, kitünő szakértőktől, hogy a vizsgálatokat letehessék, és megtanulták

mindezt magyarul is, hogy magyarok maradhassanak. Mert ott volt háttérben mindig az élő haza, az a haza, a melynek szeretete a család vallása volt, és a mely haza számára Gerandoné gyermekeit nevelte. Ezért foglalkozott maga is tanításukkal. Ezért fogadta meg tanítójuknak Irányi Dánielt, ki tizenkét éven át naponta 2 órát szentelt nekik. És ezért írta számukra a szív- és jellemképző olvasmányok egész sorozatát, nevezetesen: «Antonina és Attila első, második, harmadik. negyedik könyvét», melyek fokozatosan feleltek meg a gyermekek fejlődésének s melyek telve voltak lángoló hazaszeretettel. Ha egy-egy kötetet e könyvekből kezünkbe veszünk, azonnal megérthetjük, hogyan maradhatott e két gyermek külföldön, idegen emberek között, idegen behatások alatt nőve fel, szivében, érzéseiben és nyelvében teljesen magyar. És ezt megértve, teljes hódolattal hajthatjuk meg fejünket e magyar főúri nő előtt, kinek a lelkében élő öntudatos hazaszeretet segítségével sikerült külföldön is magyarokká nevelni gyermekeit, a mi abban az időben sok-sok főúri családnál, sajnos, itthon sem sikerült.

Ime, egy nő, a ki összes talentumait, kiváló írói képességét is gyermekei nevelésében értékesíti. A ki talán csakis azért lesz írónővé, hogy annál jobb anya lehessen, hogy még inkább pótolhassa gyermekeinek az elvesztett apát, a magyar hazát és a magyar társaságot. . . . Közel 40 év előtt, a szabadságharcz leveretése után, írta műveit, melyek akkor megfeleltek a kornak és hangulatnak, ma pedig annak a sajátságos kornak és hangulatnak érdekes és becses emlékeit alkotják.

De nemcsak mint a kort és hangulatot jellemző becses ereklyék érdekesek e művek. Érdekesek, mert feltüntetik előttünk írójuknak nevelési rendszerét, mérhetlen hazaszeretetét s azt a nemes, szent és buzgó törekvést, melylyel gyermekei lelkébe át akarja varázsolni azokat az eszméket, melyeknek ő maga hódol, azokat az érzelmeket, melyek az ő szivét eltöltik, azokat a szokásokat, melyek őt magyarrá, a nemzeti jelleget oly híven kifejező magyarrá tették. S nem vár ezzel, míg gyermekei lelkileg fejlettek, míg képesek lesznek megérteni őt, csaknem bölcsődalukká teszi ez

eszméket és érzelmeket, hogy velük nőjjenek, velük fejlődjenek, izmosodjanak. «Antonina és Attila könyve» című első művét akkor írja, midőn gyermekei 5—7 évesek. Kis mesék, jelenetkék, párbeszédek, dalok képezik e könyv tartalmát, melynek irányát és szellemét nem jellemezhetném jobban, mintha ide igtatok egy-egy kis gyöngyszemet abból a sorozatból, mely a kis Gerando és velük a többi emigráns gyermekek első olvasmányát, első szellemi táplálékát képezte.*

---

* I.

Bátorság.

Antonina, Mari és *Attila*, utasok.
Sándor és *Béla*, tolvajok.

(Antonina, Mari, Attila járnak.)

Antonina. Beh gyönyörű erdő ez, egy óra mulva Hosszufalván leszünk. El vagy fáradva?

Attila. Nem is érzem az utat.

Mari. Beh kedvesen csiripolnak a madarak.

Sándor és *Béla* (messziről). Megálljatok! pénzt ide!

Antonina. Adjuk, adjuk, csak ne bántsanak!

Attila. Nem adok, megverekedem!

Antonina. Még kicsiny vagy!

Mari. Ketten vannak!

Attila. Nem baj! (Pif, paf, lő.)

(A zsiványok elszaladnak.)

II.

Becsület.

Antonina, fogadósné. *Mari,* szolgáló. *Attila,* csikós, Antonina testvére. *Sándor,* Geszten Józsi. *Béla,* kisbiró.

Antonina. Mari.

Antonina. Tégy poharakat az asztalra, kenyeret és a legjobb bort, ma jön el testvérem, a csikós, itt hajtja keresztül lovait a debreczeni vásárra; jól akarom fogadni, ki tudja, hátha pajtásokat is hoz?

Mari. Sajtot is tegyek?

Antonina. Azt is a legjobbat.

Attila (jő énekelve).

Attila. «Hortobágyi pusztán fú a szél». Jó napot hugocskám, mindig frissen vagy, mint a rózsa.

Antonina. Isten hozott kedves bátyám, hol vannak pajtásaid?

Elvezeti az irónő ez olvasmányok által gyermekeit messzemessze az elhagyott hazába, megmutat nekik ott mindent, a mi az ő szivének szép és kedves, s a mint a gyermekek nőnek, ő mind fokozottabb erővel és művészettel azon van, hogy azt a távollevő kedves hazát megismerjék, szeressék, imádják. S a Gerando gyermekek kis száműzött, vagy menekült pajtásaikkal lázas mohósággal olvasták ez iratokat, mely apotheosisa volt a magyarságnak, a magyar, hazának magyar becsületnek, magyar bátorságnak, a magyar huszárnak, a magyar népnek, szóval mindennek, a mi magyar. És a mit Gerandoné írt, azt nem csak a maga, hanem a többi emigránsok lelkéből is írta. Azért is fogadta műveit a párisi magyar emigránsok kis társasága oly igazi lelkesültséggel.

Mert sajátságos élet is volt a magyar emigránsoké külföldön. Legszebb, legnemesebb perczében hagyták oda hazájokat; a hazafiui ihlet perczében, akkor, mikor az egész népesség egy szívvel és lélekkel úgy szólván maga fölé emelkedet, sőtt a külföldön is megtartották ezt a szent ihletet. Tényleg csak a haza eszméjeért éltek. Mindig várták a tavaszt, hogy akkor történik majd valami olyan európai esemény, mely nekik megengedi, hogy haza mehessenek fölszabadítni a hazát! Ez a remény tartotta fenn bennök a lelket

---

Attila. Másfelé mentek, csak azért jöttem erre, hogy lássalak.

Antonina. Egyél, igyál hát, itt van minden.

Sándor (jő). Jó napot földi! (Leül az asztalhoz). El vagyok fáradva. Bort ide (Esznek, isznak).

Attila. Az Isten éltesse. Messziről jő kend?

Sándor. Épen a Geszten Józsi tanyájáról. (Lárma künn, fogjátok el, fogjátok el.)

Sándor. Földi, lehet-e erre kimenni?

Attila. Bátran. (Sándor el.)

Béla (jő.) Ki van itt?

Attila. Én vagyok, a hortobágyi csikós, szolgálatjára.

Béla. Miért bocsátotta el kend Geszten Józsit, a ki itt ült az asztal mellett.

Attila. Mert nem volna becsület elfogni azt, ki velem egy tálból evett és egy pohárból ivott.

Béla. S nem adott semmit?

Attila. Nem, nem kértem, mert az nem lett volna *magyar becsület*

és segitett eltűrni a sok-sok nyomoruságot. S a Gerando családnak ezen felül élő martirja volt, ki súlyos börtönökben lakolt honszeretetéért, kiért az egész család szerető szívvel imádkozott. Ezek a a viszonyok bizonyos komolyságot, erkölcsi nagyságot adtak egész életüknek, s valódi költészettel tölték meg lelküket.

Mikor gyermekei már nagyobbak lettek, Gerandoné utazni is vitte őket, elment velök Angliába, Olaszországba, hol főkép Rómában több időt töltött. Le is irta ezen utazás tanulságait «Antonina és Attila ötödik könyvé»-ben. Az 1867-ki világkiállítást is leirta két kötetben, számot akarván adni az emberi szellem legbámulatosabb haladásáról; a legnagyobb lelkiismerettel tanulmányozott mindent, minden irányban, a mit leirt, hazáját akarván mintegy részesíteni mindazon szép és nagy találmányokban, a melyek a többi népeket előbbre vitték. A legnagyobb áldozattal remek metszvényeket készíttetett e munkákhoz és Párisban nyomatta azokat, úgy mint az előbbieket, majdnem sajtóhiba nélkül!

Tiz évvel később, az 1878-ki kiállítást is újra leirta, maga járván el azon műhelyekbe és gyárakba, melyekben bővebb felvilágositást nyerhetett a kiállított remekművekről. Minden nap reggeltől estig irt és dolgozott a kiállításon, pontos jegyzeteket vett mindenről, segitség nélkül, egy maga, hihetetlen óriás dolgot vivén véghez!

Később görögországi útját is leirta, «görögországi levelei»-ben, melyeket már idehaza nyomatott.

Lankadatlan tanulási kedvére jellemző, hogy ott a hajón, melyen Görögország felé evezett, nagy tűzzel kezdette az új görög nyelvet tanulni. Úgy fellelkesítette az utasokat, lelkes tudnivágya által, hogy teméntelen oktatója akadt. Versenyezve tanitották őt, ép úgy az első, mint a harmadosztálybeli szegény útasok, s ha az egyik kifáradt, átadta növendékét a másiknak, és mire Gerandoné Athenébe ért, már ki tudta magát fejezni a legszükségesebb dolgokra nézve. A nemes lelkek hatalmas vonzerejével, melyek egymást könnyen fölfedezik és magukhoz vonzzák, Gerandoné megtalálta Athenében az ifju Flourens Gusztáv tanárt, a ki kitünő lelkes ember volt, rajongott a görögökért, és mindjárt a legjellemzőbbet,

a legérdekesebbet mutatta be e szellemi kincsekben oly gazdag földön! Felejthetetlen napok voltak a görögországi napok!

1873 után Gerandoné végkép Magyarországra költözött vissza, csak a telet töltötte még néha Párisban, nagy barátai, bámulói szerető körében.

A nélkülözés napjai rá nézve elmulván, élte hátralevő napjaiban legnagyobb öröme telt mások nyomorán segíteni, s — mint hajdan atyja — jóltevőjévé lett birtokain a szegény népnek. Főként szellemi elmaradottságukból óhajtotta kiemelni őket, ezért Pálfalván és Hosszufalván iskolákat alapított, azokat minden szükségesekkel ellátta, s a tanítókat maga fizette, de meg is kívánta, hogy az iskolákban az ő rendszere szerint tanítsanak, minden kényszer nélkül, büntetés nélkül. Az értelem fejlesztésére kellett itt a fősulyt fektetni, s ő maga is gyakran ellátogatott az iskolákba, hogy a haladásról az alkalmazott módszerről, és szellemről tudomást szerezzen. Maga kérdezgette ki a gyermekeket, s az értelmes és bátor feleleteket, a haladó és jó magaviseletű gyermekeket megjutalmazta. A fiuk buzavirágszínű mellénykét kaptak és piros sapkát, a leányok szoknyát és selyem kendőt. De nagy is volt a tanulási buzgóság a gyermekek között, még a szomszéd falvakból is jöttek tanulni, mert a tanítás azokra nézve is teljesen ingyenes volt; Gerandoné azt kívánta, hogy a tudás fényességét és melegét is ingyen élvezze mindenki, ép úgy, mint a napét.

.... 1891 tavaszán szélhüdés érte Gerandonét. Ettől kezdve nem használhatván többé sem jobb kezét, sem jobb lábát, nem mozdult ki többé Szatmár megyei pálfalvai magányából. Szerető gyermekei enyhítgették neki szivük teljes gyöngédségével a megpróbáltatás e sulyos napjait, mely főként azért volt neki igen-igen nehéz, mivel ő, ki azelőtt soha sem fogadott el személye körül semmi kiszolgáltatást másoktól, most a legelemibb dolgok elvégzésénél mások segítségére szorult. Szerencsére e mások nem idegenek voltak.

Gyermekei, Antonina és Attila, egymást felváltva, folyton ott őrködtek körülötte, gondosan lesve el kívánságait, mielőtt azok szavakká alakultak volna. Antonina egy évre a kolozsvári felsőbb

leányiskola igazgatásától is visszavonult, hogy teljesen édes anyja ápolásának szentelhesse magát.

De bár de Gerandoné teste rugékonyságát elvesztette, szellemi elevenségét megőrizte élete utolsó perczéig. Jobb kezét nem használhatván, gr. Zichy Géza biztatására megtanult balkézzel írni s a legélénkebb szellemi tevékenységet fejté ki, s épen úgy, mint egészséges korában, dolgozott, írt, jegyezgetett. 1893 május 14-én bekövetkezett halála előtt 24 órával lemásolta még elejétől végig Kossuth Lajosnak april közepén megjelent nyilvános levelét; lemásolta, mert neki Kossuth eszméivel való foglalkozás gyönyörüséget szerzett. Élte utolsó óráiban is a magyar szabadságharcz ezen nagy alakjával foglalkozott, a mint mindig egész életében lelkesült mindenért, mi erre a nagyszerű és rá nézve különösen szomorúan nevezetes korra emlékezteté.

Halála mélyen megrendité barátait, még azokat is, kik tőle már évek óta távol éltek. Nem fejezhetném be méltóbban a róla való megemlékezést, mintha ide igtatom egy-egy szakaszát azoknak a leveleknek, melyeket a távollevő barátok vigasztalásul Gerendoné gyermekeinek irtak. *Dumesnil Alfréd,* azon barátainak egyike, ki legjobban ismerte — ötven éven át volt barátja — s legméltóbb arra, hogy őt jellemezze, így írt: «Jól mondja azt: édes anyja szerette az életet! és megtudta azt szerettetni maga körül! Ő volt a mi erősségünk, a mi emelkedett vonzó szellemünk, az emberi ideálok minden nemes, szép és nagy iránt való ingathatlan, törhetetlen lelkesülésénél fogva. Oly magasröptű volt az ő lelke, hogy azok felől, a kiket barátságába fogadott és szeretett, nem is tételezhetett fel semmi alacsonyt, semmit, a mi ne lett volna méltó az ő rokonszenvére, reájok ruházta azon tulajdonokat, melyeket számukra óhajtott! Nagy életet élt, és nagy lett volna ez az élet bárminő körülmények között, mert az ő lelke mindenben az eszményiség szinvonalára emelkedett!

Életének utolsó éveiben mi, igaz barátai, meg voltunk fosztva azon boldogságtól, hogy őt lássuk és hallhassuk, és ez a távollét reánk nézve valódi veszteség számba ment, mert barátaival szemben ő maga volt a derültség, maga a kellem, maga a tiszta jóság.

De a távolság daczára, bennünk élt, és bennünk fog ő élni, kitörülhetetlenül! Az ő barátsága meleg volt és erőteljes, semmi, a mi tőle ered, nem gyengülhet meg soha, még azon fájdalom sem, hogy elhagyott bennünket!»

És így írt róla a nagy Quinet özvegye: «*Nem a haláltól félek, mert a halál az élet, de az ily lassú haláltól.* . . . .

«Ezt írta nekem balkezével, gyöngyirással, ez a bámulatos rendkívüli nő, április közepén. Pár hét mulva gyermekei tudtomra adják, hogy nincs többé!

«Oh mily szánalomra méltók vagyunk mi, az ő barátai, hogy elvesztettük ezt a páratlan barátnét, a mi büszkeségünket, a mi buzdításunkat! De reá gondolva, mind jobban és jobban érzem azt az igazságot, hogy egy oly nagy lélek, egy oly ritka ész nem veszhet el örökre, még a halálon is diadalmaskodik! És e földön, és az örökkévalóságban is, egy ily lélek élni fog örökre! Mi, gyarló barátai, mi siratjuk, mert az ő látható jelenléte erő- és öröm-kútforrása volt reánk nézve, de ezen erényes tettekben, nemes, megvalósított eszmékben oly gazdag életet nem könnyek által kell dicsőíteni!

Dicsőség Magyarországnak! hogy éltet adott az erkölcsi világban oly magasan álló, s tehetségekben annyira megáldott lénynek, a milyenhez hasonló nemes typusokat csakis az ó-kor mutathat fel. Quinet Edgar gyakran mondotta nekem, hogy csakis Plutarch nagy emberei közt volna Gerandonénak valódi helye!

«És *Dicsőség Franczia-országnak!* a mely meg tudta magának hódítani és benne lelkes leányt talált, ki hozzá is tartozik ezer kötelék által, házassága, barátságai, hosszú száműzetése által. Oh a mikor eszembe jutnak a Collége de France dicső napjai, a mikor e hősies anya odahozta Michelet szószékének lépcsőire e két kis árvát, és Michelet bemutatva a hallgatóságnak, felkiáltott: Franczia-ország fogadja őket gyermekeinek!

«És még eszembe jut az a kegyeletes szent barátság, a mely őt Quinet Edgarhoz fűzte 57 éven át! Hányszor nem beszélte el nekem Quinet Edgar az első találkozását a Teleki nővérekkel, Heidelbergben. Mennyire meghatották őt az ifjú lelkek, mert előre megérezte az ifjúságnak azon fakadó virága alatt mindazon dicső

tulajdonokat, melyek mindkettőből a magyar nemzet két hősies alakját örökítették meg!

«Oh mennyire büszkék lehetnek az ő gyermekei, ha elgondolják azon nemes élet minden szép, dicső perczeit, midőn én, ki alig merem magamat barátnéjának nevezni, e perczekre gondolok, hogy fölfegyverkezzem a fájdalom ellen! Valjon mit kell benne leginkább bámulni? Azt a hősies jellemet, mely nyugodt bátorságból, legyőzhetetlen lelki erőből állott, a veszedelemmel, a halállal ép úgy, mint a szegénységgel, az igazságtalansággal szemben!

«Vagy pedig azon bámulatos gondolkodó-képességet, mely a legtermészetesebben, szinte öntudatlanul fogott hozzá az emberi tudás legmagasabb kérdéseihez, hogy azokat népe értelme számára hozzáférhetővé tegye. Mert nála a tudománynak sem volt más czélja, mint a *haza*. Munkái, az iskolák, melyeket alapított, közhasznú intézményei tíz emberélet büszkeségét képezték volna! Tehetségeihez, tudásához csakis páratlan, hihetetlen szerénységét lehet hasonlítani! Vagy pedig nemeslelkűségét bámuljuk-e mindenek felett? Ha elgondolom, hogy elvont magától mindent azért, hogy másokon segítsen! Mily természetes egyszerűséggel adta oda Görögországban is a száműzött Flourens barátunknak azon ezer frankot, elhitetvén vele, hogy Francziaországban gyűjtötték azt össze számára az ő barátai! Minden elnyomottnak a fölszabadulását, minden fájdalomnak az enyhítését, minden nemes tettnek megörökítését óhajtotta szívének minden egyes dobbanása.

«És emeljünk még kalapot a bámulatraméltó anya, a fenséges feleség előtt, a ki miután férjét 9 évi házasság után elvesztette, szent emlékét életének minden perczéhez hozzáfűzte. Én az emberiség egyik legszebb, legtökéletesebb typusát köszöntöm fel a nagy halottban, Quinet, Dumesnil és Michelet lelki barátnéjában!»

Igen, így emlékeznek meg róla azok, a kik szerették, és csoda-e, ha szerette mindenki, a ki ismerte! Mit tehetnék még hozzá e meleg sorokhoz, mikor érzem, hogy mindenki, a ki olvassa azokat, velem együtt a szeretet és tisztelet könnyével áldozik e bámulásra méltó nemes nő szent emlékének.

Budapest. *Sebestyénné Stetina Ilona.*

A FRANCZIAORSZÁGI FELSŐBB FOKÚ LEÁNYNEVELŐINTÉZETEKRŐL.

Az «Enseignement secondaire des jeunes filles» című franczia pædagogiai folyóiratnak 1893. évfolyamában az olvasó sok olyan érdekes czikket találhat, a mely — bár különösen franczia iskolai viszonyokra vonatkozik — általános nőnevelési szempontból is érdekes és tanulságos.

A mint a folyóirat czíméből is kitetszik, e lap dolgozótársai a nőnevelésnek különösen magasabb fokára terjesztik ki figyelmüket, s olyan intézeteket ismertetnek, melyeket 20, 22 éves korukban hagynak el a növendékek, kik vagy oklevelet szerezvén tanítónői pályára lépnek (pl. a sévresi intézetből), vagy pedig mint művelt felnőtt leányok elfoglalják a családi körben azt a helyet, a melyet a természet számukra kijelölt. Ezen intézetek szervezését, fokozatos fejlődését tekintheti át a folyóirat olvasója, megismerheti az akadályokat, melyek az intézetek felállításának útjába gördültek, s a hiányokat, melyek a felállított intézetekben észlelhetők, beletekinthet egy-egy intézet belső szellemi, — s hogy úgy mondjam, — társadalmi életébe, s végre arra is alkalmat nyújt a folyóirat, hogy nehány ujonnan megjelent könyvet legalább vázlatosan megismerjen az olvasó.

A felsőbb fokú leánynevelő-intézetek (des lycées, colléges, cours secondaires et superieures) fejlődését abból a czikkecskéből ismerjük meg, melynek czíme: «Jules Ferry et l'enseignement secondaire des jeunes filles.» A néhai szenátusi elnök az iskolai törvények létrehozásában jelentékeny részt vett, úgy hogy a felsőbb fokú leánynevelő-intézetek nagyrészt neki köszönhetik léte-

lüket. Ő a felsőbb fokú nőnevelés eszméjét mindég lelkesen védelmezte és hathatósan támogatta, s kemény harczot vívott különösen az állami internátusok felállíthatásának megszavazásáért, a mit sokan elleneztek. A Chambre des députés, s a szenátusban tartott hosszú vitatkozások után végre 1880 deczember 21-én létrejött az a törvény, mely a felsőbb fokú leánynevelés eszméjét tisztázza, czélját kitűzi, s a későbbi törvényeknek és módosításoknak alapul szolgál.

Az említett törvény értelmében a felsőbb fokú nőnevelés czélja: emelni a nő értelmi színvonalát, fokozni szellemi munkaképességét. Nem a «femme savante» volt az elérendő ineál, hanem a «művelt nő», «a ki ismeri nemzete multját és jelenét és ama kötelességeket, melyekkel hazája, a társadalom, családja és önmaga iránt tartozik». E czél eléréséről az állam köteles gondoskodni. «Hisz a nő és férfi egyforma fontos tényező az államban, s bár a természet más-más szerepkörbe helyezte őket, mindkettő egyformán követelheti részét — teljes részét — a magasabb fokú oktatásból, mert csak így lehet majd a nő a szellemi munkában is segítő társa a férfinak.»

Ezen törvény alapján Franczia ország több nagyobb városában fel is állítottak felsőbb fokú leánynevelő-intézeteket, s hogy ezek miféle átalakuláson mentek keresztül a lefolyt tizenkét esztendő alatt, arról Camille See a «La Loi sur l'enseignement secondaire des jeunes filles et Madame de Maintenon» czímű hosszabb czikk írója, számol be. Fájdalmasan sóhajt fel, hogy a felállított intézetek szelleme nem egyezik meg az 1880 deczember 21-iki törvény komoly és gyakorlati irányával, sőt ennek éppen ellenkezőjét valósítják meg. A legtöbb nevelőintézet felállításánál a szervezéssel megbizottak mellőzték az internátust, hogy az államtól az ezzel járó felelősséget elhárítsák. A növendékeket privát internátusokban helyezték el, melyek a szülők bizalmát a legtöbb esetben nem tudták megnyerni. Természetes, hogy ezek után a vidéki szülők inkább zárdába adták gyermekeiket neveltetés czéljából. E körülményt nehány állami intézetben félremagyarázták, s a zárdai növendékek visszanyerése végett bizonyos vallási irányt

és szinezetet adtak a tanításnak, sőt helylyel-közzel olyan újításokat hoztak létre, melyek a komoly és alapos kiképzést valóban veszélyeztették. Az iskolai ügyeket intézők között voltak t. i. olyanok, a kik elismerték ugyan a nő szellemi tehetségeit, de semmi hasznot sem láttak azoknak fejlesztésében és kiképzésében: elégségesnek találták tehát a nők felsőbb fokú oktatása czéljából az ú. n. tanfolyamok (des cours) felállítását, a hol — rendszeres nevelő-oktatásról nem is szólva — csak annyi ismeretet nyújtanak a növendékeknek, «hogy a férfiak beszélgetését követni», azaz megérteni képesek legyenek. Ezen rendkívüli tanfolyamok felállítása folytán egy ú. n. «enseignement de luxe» lépett életbe, mely nagy tért hódított magának, s a növendékek ezen az úton sok szükségtelen dolgot tanultak ugyan, de a leghasznosabb ismeretek elsajátítására (háztartástan, egészségtan) alig, vagy egyáltalában nem találtak alkalmat.

Ezen eléggé elterjedt irány ellen küzdöttek és küzdenek most is sokan, a kik arra törekedtek, hogy mind az elméletben, mind a gyakorlatban az 1880 decz. 21-iki törvény szellemét közelítsék meg. Örömmel mondhatjuk, hogy ez több felsőbb fokú leánynevelő-intézetnél sikerül is, a mit a folyóirat azon czikkeiből tudhat meg az olvasó, melyekben nehány újabb leánynevelő-intézet szervezetét ismertetik.

Mielőtt azonban ezekre térnének át, talán nem lesz egészen érdektelen, ha nehány pillantást vetünk arra az intézetre, melyet mintául óhajtottak venni sokan, mikor a magasabb fokú leánynevelő-intézetek felállításáról először volt szó. A saint-cyr-i intézet ez, melyet Camille See ismertet részletesen a már fentebb is említett czikkben. E nagy nevű intézet először Madame de Maintenon vezetése alatt állott. Hogy a híres írónő mennyire nem volt méltó a vezető szerepére, arról Camille See Madame de Maintenon saját műveiből vett idézetek alapján igen érdekesen győződteti meg az olvasót. Megtudjuk, hogy a kit a történetírók egy nagy király «jótékony Egeriájának» tartanak, a kit dicsérnek szerénységéért, csodálnak jóságáért, milyen kegyetlen, önző, elbizakodott, szívtelen és képmutató. Szítja a vallási gyülöletet, s a vallási üldözéseket va-

gyona gyarapítására használja fel; legjobb barátjait e megvető közös név alá foglalja «ces gens là», s szívesen elmondja magáról — nem épen a legszerényebben — hogy már gyermekkorában el volt tőle mindenki ragadtatva, «s később sem tudott neki ellentállni senki sem». Mint nevelőnő arra törekszik, hogy növendékei szivét és akaratát megölje, s arra kényszeríti őket, hogy a zárda falai mögött keressék az életboldogságot.

Ilyen vezető mellett nem csodálkozhatunk azon sem, a mit Camille See az intézetről magáról mond. A tanítandó tárgyak a következők voltak: catechismus, olvasás, írás, «egy kis orthografia» s a földrajznak és történetnek csak nagyon vázlatos ismertetése. A történettanítás czéljának pl. Madame de Mainfenon a következőt tekinti: «ismerje a növendék saját nemzete fejedelmeit annyira, hogy más nemzetéivel össze ne téveszsze.»

Ezen czél elérése épen alkalmas volt az abbé Ragois-féle történelmi kézikönyv, melyből minden franczia fejedelemről egy jellemző distichont tanulhattak a növendékek, pl.

Louis XIV.
LXV. c. roi de France
régna 72 ans

Ses armes, sa valeur sa vaste intelligence
Aussi loin que sa gloire ont porté sa puissance.

E distichonokat megelőzte Franczia ország s a római birodalom versekbe foglalt története, kérdések és feleletekben (46 oldal), továbbá közmondásoknak és válogatott gondolatoknak gyűjteménye.

A többi tantárgyakat is ilyen módon ismerték meg a növendékek. Sem szórakoztató, sem tanulságos olvasmány nem jutott a növendékek kezébe, csak vallási könyveket kaptak időnként, mert Madame de Maintenon így gondolkodott: «La lecture fait plus de, mal, que du bien aux jeunes filles.» Világi könyvből idézni a legtiltottabb dolgok közé tartozott, valamint az is, hogy egy társnőjével bensőbb barátságot kössön valamelyik növendék, «mert a barátság háttérbe szorítja a vallásos érzelmet». — A vallás- és

erkölcsi érzéssel azonban összeférhetőnek tartotta Madame de Maintenon azt a szokást, hogy a növendékek folyton figyelemmel kisérjék egymást, s kémkedésük eredményéről az igazgatónak titkon beszámoljanak.

Azzal még nem elégedett meg Madame de Maintenon, hogy a növendékeket idegenítse el egymástól, hanem lazítani óhajtotta azt a szent kapcsot is, a mely a gyermeket szülőjéhez csatolta, s azért a szülők soha tanú jelenléte nélkül, s egy negyed óránál tovább nem láthatták gyermeküket, s így is csak négyszer évenkint. Általában arra törekedett a saint-cyr-i intézet vezetője, hogy megsemmisítsen minden összeköttetést a világ s a növendék között, hogy ez egyedül állónak érezve magát, egészen szívesen fogadja el a zárda falainak oltalmát. Soha sem mulasztotta el e czélból növendékeivel a zárdai életet megkedveltetni, ellentétben a házassággal, melyet mindig a «nők rabszolgaságának» nevez, a férj «zsarnoki hatalmával» szemben.

Az említettekből is látszik, hogy a saint-cyr-i intézet nem szolgálhat mintául a most felállítandó intézetek szervezésénél; Camille See ezt sok érdekes adattal be tudja bizonyítani, melyek e rövid ismertetésben nem találnak helyet, hogy maradjon tér azon czikkek megemlítésére is, melyekből nehány újonnan felállított, s az 1880 decz. 21-iki törvény szellemének egészen megfelelő intézetet ismerhetünk meg.

Ezen czikkek átolvasása után arra az örvendetes tapasztalatra juthatunk, hogy még a magasabb fokú leánynevelő intézetekben is nők teszik a tantestületek java részét; sőt az intézetek vezetése is sok helyen nőkre van bízva, a kikről a következő elismerő nyilatkozatot olvashatjuk: «A nőigazgatók kényes és nehéz helyzetükben általában sok ügyességet és tapintatot fejtenek ki. Többen közülük kiváló, ismert egyéniségek, s a vezetésükre bízott intézet sikere rendszerint nekik köszönhető. Ők szeretették meg azt a közönséggel, ők hallgattatták el az intézetek ellen irányozott vádakat és előítéleteket». E siker részben annak is tulajdonítható, hogy az igazgatónők mindig szívesen látják, ha nemcsak a növendékek szülői, hanem «a társadalom nem közvet-

lenül érdekelt notabilitásai közül is» akárhányan, meglátogatják időnként a városukban fennálló intézeteket, hogy azoknak berendezéséről és a bennük folyó életről maguknak helyes képet alkossanak.

Sőt nehány igazgatónő (mint a sêvresi intézetben) az intézet régi növendékei között u. n. «association amical»-t létesített, melynek értelmében a régebben kimaradt növendékek meghatározott napokon kedélyes összejöveteleket tartanak az intézetben, a hol tanulmányaikat végezték.

Az újabb felsőbb fokú leánynevelő-intézetek közül kiemeli és örömmel üdvözli Adolph Brisson (májusi füzetben) a *nancy*-i lycée felállításának hírét. Különösen helyzeténél fogva fontos ez az intézet, a mennyiben hivatva lesz arra, hogy Elzasz és Lotharingia leányai franczia szellemben «Molière és Corneille nyelvén» itt nyerjenek oktatást.

A *Lausanne*-ban újonnan átalakított «école superieure» szervezetét, mely a franczia hasonló fokú intézetekével sokban megegyezik, a legapróbb részletekig megismerhetjük a szeptemberi füzetből. Az intézet hét osztályt foglal magában, a hol a leánynövendékek 11—18 éves korukig részesülhetnek oktatásban. E hét osztály «division inferieure» és a «gymnase»-re oszlik; az utóbbiban két csoportot, a «section littéraire» és «section commerciale»-t különböztetik meg. A növendékek száma a most folyó iskolai évben 440, kik közül 150 a gymnase növendékei, majdnem kizárólag az irodalmi csoporton. A tanítandó tantárgyak kevés eltéréssel ugyanazok, mint a mi felsőbb leányiskoláinkban és tanítónőképezdéinkben, de csodálatos, hogy a testgyakorlás nem kötelezett, s így is hetenként csak egy órát fordítanak a tanítására.

Az intézet egy igazgató vezetése alatt áll. Az alsóbb osztályokban túlnyomó a női tanerő, a felsőbbekben egyforma arányban tanítanak a nők és férfiak. Az igazgató fizetése évenként 4500 frc; egy-egy tanítónőé hetenkénti 1 óráért 70—120 frc, a férfi tanerőké 150—200 frc; a szerint, a mint vagy alsóbb vagy felsőbb osztályokban tanítanak. Az intézeti kiadások az 1892. évben 55000 frc-ot tettek ki, melyből 22000 frc-ot a növendékek tandíjából fedeztek,

5000 frc szubvenciót juttatott az állam, a megmaradt 25000 frc-kal Lausanne város járult a költségek fedezéséhez.

Az internátusokkal összekötött felsőbb fokú leánynevelő-intézetek némelyike mellett u. n. főzőtanfolyam létesült, a mit a «Les cours pratiques de cuisine» című ismertetésből (augusztusi füzet) tudhat meg az olvasó. A *charleville*-i leánynevelő-intézetben minden csütörtökön délelőtt 5—5 növendék tanulja meg eleinte a legszokottabb, később a különösebb ételek elkészítési módját az aligazgatónő vezetése mellett. S míg ez az öt növendék a főzőkonyhában foglalatoskodik, addig egy másik csoport valamelyik tanítónő utasításai mellett «a vasalás művészetét» sajátítja el.

Az *abbeville*-i nevelő-intézetben minden nap reggelén és délutánján szánnak egy-egy félórát a főzés gyakorlására. A mit a a növendékek ilyenformán gyakorlatban megtanultak, arról egy kis írásbeli dolgozat alakjában be kell számolniok, s az így keletkező «cahier de cuisine» tiszteletbelyet kap az év végén kiállított irodalmi és bölcseleti dolgozati füzetek között. A lámpatisztítás, pohár- és tányértörlés, evőeszközfényesítés stb. megtanulását sem kicsinyelik a növendékek a «marmelade»-készítés és uborka-berakás mellett. S mialatt a növendékek egyik része főz vagy tisztogat, a többiek elméleti háztartási előadásokat hallgatnak.

A vallenciennei leánynevelő intézetben pedig a hétnek egyik meghatározott napján elvisznek egy-egy növendéket a piaczra, hogy «vásárolni tanuljon». A növendékek ezeken kívül mindenütt, mint nálunk is szekrényüket, ágyukat, mosdójukat maguk gondozzák, s hetenként felváltva, az asztal körüli teendőket is végezik.

Hogy egy-egy lycée-ben folyó belső életről teljes képet nyerhessünk, Wahl B., a lyoni lycée egyik tanára, leírja az elmúlt évben náluk rendezett iskolai ünnepélyeket (októberi füzet). A tanév nagy megnyitó-ünneppel kezdődött, a mely kirándulással volt összekötve. Ennek azt a jó hatását tapasztalták, hogy a szabad természet az új növendékeket hamar közel hozta egymáshoz, s a leánykák az év első napját olyan kellemesnek találták, hogy könnyen megbarátkoztak az otthontól való távollét gondolatával. Wahl ajánlatosnak is tartja az ilyen nagyobbszerű évmegnyitó

ünnepélynek szokásossá tételét, mert a növendékek ennek kedvéért az év elején pontosabban jelennének meg az intézetben, mint eddig.

Évközben is rendeztek a növendékek osztályonként kis előadásokat jótékony czélra, vagy a nélkül is, egy-egy tanítónő vezetése mellett. Az előadásokat az igazgatónő kedvességéből rendszerint tánczmulatság követte, melyben a tanítónők, s a növendékek hozzátartozói is résztvettek. A közreműködők ilyenkor mint «házi kisasszonyok» szerepeltek, s a vendégek fogadása és ellátása körül nagy ügyességet és szeretetreméltóságot fejtettek ki.

Érdekes részét teszik a folyóiratnak, s a franczia felsőbb leánynevelő-intézetek szellemi színvonaláról helyes képet nyujtanak a «dévoirs d'élèves» czímen minden füzetben megjelenő, különféle intézetekből beküldött feladatok. A sêvresi, tanárnőket képező legfelsőbb intézet növendékeinek a felvételi vagy képesítő vizsgálat alkalmával vagy évközben készített dolgozatai mellett helyet találnak a folyóirat lapjain a különböző lycée-beli növendékek feladatai is. E dolgozatok tárgya az irodalom, természetrajz, földrajz, történelem, phisika vagy háztartástan valamelyik tétele, de néha egy-egy társadalmi, erkölcsi vagy philosophiai tétel fejtegetése is.

A növendékek e kérdéseket általában nagy körültekintéssel fejtegetik; munka közben sok ismeretre engednek következtetni; gondolataikat röviden, tömören fejezik ki, stylusuk nagyobbára gondos, folyékony és kellemes.

E vázlatosan ismertetett czikkek teszik az «Enseignement secondaire des jeunes filles» czímű folyóirat tartalmát, s ha még megemlítem, hogy nehány érdekes könyvismertetést is talál benne az olvasó (pl. Deschanel Lamartin cz. munkájáról, vagy «Le mois de Jean D'Arc» cz. ifjusági könyvről) akkor körülbelül felsoroltam volna mindazon czikkeket, melyek miatt az említett folyóirat 1893. évi füzetei érdemesek az áttekintésre; már csak azért is, mert a franczia felsőbb fokú leánynevelő-intézetekről élénk képet nyujtanak az olvasónak.

Budapest. *Weisz Rózsi.*

ALAPÍTVÁNY-TERVEZET.

A Mária-Dorothea-Egyesület által fentartott Tanítónők Otthona épületében az alapszabályok értelmében jelenleg oly állandó lakók vannak, a kik testi fogyatkozásuk, munkára való képtelenségük, aggságuk és szegénységük miatt életük utolsó részét nyugalomban eltölthetik az egész- és félalapítványos helyeken, melyeket az egyesület, a hatóságok, testületek s egyesek létesítettek.

Egy egész alapítvány jelenleg 4000 frt s egy félalapítvány 2000 frt, melyek kamataiból az alapítványosok egész vagy fél ingyen ellátásban részesülnek.

A Tanítónők Otthonában jelenleg minden alapítványos hely be van töltve s az egyesület jelenleg nincs abban a helyzetben, hogy önmaga létesítsen újabb egész- és félalapítványokat, s nincs is reménye, hogy a hatóságok, testületek és egyesek áldozatra készségére egyhamar számítson. Pedig máris sokan vannak, a kik képtelenségükért a munkában s szegénységük miatt rászorulnának eme jótéteményekre, melyeket az emberszeretet nevében adhatna az egyesület, ha kellő számú alapítványa volna.

A legtöbb tanítónő (nevelőnő stb.) már eddig is igyekezett időnkint kisebb-nagyobb összegeket keresményéből gyümölcsözőleg elhelyezni a czélból, hogy a munkára való képtelenség idejében e felszaparodott tőke kamataiból élhessen. Ámde nem mindenkinek sikerül az e czélra szükséges 10,000—15,000 forintot összegyűjteni!

Alkalmat kell tehát adni a tanítással s neveléssel foglalkozóknak, hogy már csekélyebb tőkével is nyugalomba vonulhassanak. Hiszen épen a Mária-Dorothea-Egyesület egyik czélja, hogy

egy-egy tagjának 4000 (ill. 2000) frt alapítványtőke kamataiért egész (ill. fél) ingyen ellátást adjon. Legyen azonban az egyesületnek az is czélja, hogy erkölcsi s anyagi támogatást nyújtson azoknak, kik keresményeik megtakarított részeiből *önmaguknak* óhajtanak alapítványokat teremteni, hogy önmaguk erejéből lehessenek — ha majdan kell — a Tanítónők Otthona lakói.

Számítás alapján megtudjuk, hogy a takarékpénztárban négy perczent mellett kamatos kamattal gyümölcsöző és évenkint:

50	frttal	növelt	betét	36	év	mulva	lesz	4000	frttá, továbbá
100	«	«	«	24	«	«	«	«	«	«
150	«	«	«	18	«	«	«	«	«	«
200	«	«	«	15	«	«	«	«	«	«
50	«	«	«	24	«	«	«	2000	«	«
100	«	«	«	15	«	«	«	«	«	«
150	«	«	«	10—11	«	«	«	«	«	végül
200	«	«	«	8—9	«	«	«	«	«	

ha tehát valaki évenkint 200 (ill. 100) frtos betétet kamatoztat, úgy 15 éven át testét-lelkét sok gyönyönyörűségtől kell megfosztania, hogy önmagának egy egész (ill. fél) ingyen helyet biztosítson a Tanítónők Otthonában. Ha e küzdelem nehéz is, felér azzal a tudattal: «Önmagam erejéből hordtam össze a tőkét, önérzettel élvezem gyümölcsét».

Mivel azonban kevés egyén képes vagy hajlandó kötelezni magát arra, hogy megszabott nagyságú pénzt tegyen félre e czélra évenkint, legyen «Ez intézménynek czélja kisebb-nagyobb s tetszés szerinti időszakonként elhelyezendő megtakarításokból 4000 (ill. 2000) forintos alapítványokat teremteni tetszés szerinti részletek által». (1)

Az érdekeltek jótéteményt lássanak az egyesület ez intézményében, a mennyiben ez módot nyújt, hogy a saját javukra önmaguk legyenek erkölcsi pressióval az elérendő czélért a folytonos gyűjtés által; mindazok tehát «Kik a 4000 (ill. 2000) frt alapítványt egyszerre óhajtanák deponálni, ez intézménynyel nem kapcsolatosak». (2)

Az érdekeltek megnyugtatására, s hogy a pénzkezelés minél kevesebb felelősséget okozzon az egyesületnek «Az egyesület összeköttetésbe lép a gyűjtés tételeinek elfogadására azzal az elsőrangú budapesti pénzintézettel, melyet az alapítvány-gyűjtő (halála után általa megnevezett jogutóda) s az egyesület együttesen megjelölnek». (3)

Bonyodalmak és perek elkerülése végett «A gyűjtés tételei csak készpénz lehetnek». (4)

Az egyesület alapszabályaira való tekintettel «A gyűjtés első tétele legkevesebb 50 frt». (5)

«Az alapítvány-gyűjtő csakis tanítással vagy neveléssel foglalkozó nőtagja lehet az egyesületnek s mihelyt betételei kamatos kamattal 4000 (ill. 2000) frttá nőttek, a Tanítónők Otthonában egy egész (ill. fél) ingyen helyet elfoglalhat, akár rászorult aggsága, szegénysége, munkára való képtelensége miatt, akár nem». (6)

E pont ama látszólagosan kedvezőtlen tényekkel összemérve, melyek a 12. és 14. pontban vannak felsorolva, a gyűjtőnek (jogutódának) rendkívül sok haszont biztosít, mert könnyen belátni, hogy az alapítvány évi 160 (ill. 80) forint kamatjából egy egyént (és folytatva jogutódát) haláláig egész (ill. fél) ingyen nem lehet eltartani. Jóformán eltérnék tárgyamtól, ha az egyesület pénztári adataival óhajtanám bebizonyítani, hogy a Tanítónők Otthona lakóit az alapítványok kamatainál sokkal hathatósabb jövedelemforrások pótlásával lehet csak a mostan nyújtott kényelemben eltartani. A gyűjtő javára szólna e pont is: «Ha a 4000 frt alapítvány teljesen összegyűlt, gyűjtője nevet ad az alapítványnak; a gyűjtő haláláig tagja az egyesület választmányának; halála esetén helyére jogutódot nevez meg, ki szintén csak tanítással vagy neveléssel foglalkozó tagja lehet az egyesületnek. E jogutód gyűjtőnek halála után elfoglalhat a Tanítónők Otthonában egy egész ingyen helyet, akár rászorult aggsága, szegénysége, munkára való képtelensége miatt, akár nem. E jogutód haláláig tagja az egyesület választmányának». (7)

A félalapítvány gyűjtése azoknak hasznos, a kik a tartásdíj másik felét majdan isk. nyugdíjukból, avagy más jövedelem forrás-

ból fedezhetik. «A 2000 frtos alapítványnak is nevet ad gyűjtője, de jogutóda nincs gyűjtőnek s az alapítvány-gyűjtő halála után az egyesület kezelésébe megy át s szabad rendelkezésére van». (8)

«A jogutód halála után a 4000 frtos alapítvány az egyesület kezelésébe megy át s az egyesület szabad rendelkezésére van». (9)

«Ha a 4000 frtos alapítvány-gyűjtő jogutódot nem nevez meg, halála után az alapítvány az egyesület kezelésébe megy át s annak szabad rendelkezésére van». (10)

Ez intézmény nemcsak anyagi gondtalan életet óhajt biztosítani az aggkorban s a munkára képtelenség idejében, hanem erkölcsi támaszt s biztos menedékhelyet adni az élet viszontagságaiban; tehát «A míg gyűjtő (jogutóda) él, a 4000 (ill. 2000) frt alapítványtőke avagy azok részei a pénzintézetben kamatoznak a gyűjtő (jogutóda) javára; ha a gyűjtő (jogutóda) tényleg lakója a Tanítónők Otthonának (akár állandóan, akár ideiglenesen), az egyesület átveszi eltartására a pénzintézettől az egész (ill. fél) alapítványnak időnként esedékes kamatait». (11)

Az alapítvány-gyűjtőknek (jogutódoknak) legalább fele vagy férjhez fog menni vagy oly kedvező helyzetbe fog jutni, hogy nem óhajtja élvezni a Tanítónők Otthonában az egész (ill. fél) ingyen ellátást, noha 4000 (ill. 2000) frt alapítványa teljesen összegyűlt a pénzintézetben. Mivel pedig «Az alapítványtőke egészben s részben a gyűjtő (jogutóda) életében megtámadhatatlan, azért: míg gyűjtő (jogutóda) nem óhajtja a Tanítónők Otthona jótéteményeit élvezni, az évi 160 (ill. 80) frt folyó kamatot más gyűjtők alapítványainak növelésére fordíttatja az egyesület által, avagy e folyó kamatokat — tetszése szerint — más egyesületi célokra fordíttatja». (12)

E pont különösen emeli a gyűjtő (jogutóda) rendelkezésének értékét s befolyását az anyagiakban megszorult tagtársakra, tekintettel a rokoni kötelékre, vallásra stb.

Ellenben az egyesület javára lesz e pont: «Ha a gyűjtő a 4000 (ill. 2000) frt teljes összegyűjtése előtt hal el, a felszaporodott tőke — kamatos kamataival — ez egyesület kezelésébe megy át s annak szabad rendelkezésére van». (13)

A gyűjtő (jogutóda) javára s az egyesület érdekében van, hogy

«Az alapítvány sem részben, sem egészben nem képezheti sem örökség, sem átruházás, sem ajándék tárgyát». (14)

«Ha a pénzintézet hitele kétesnek bizonyul, a gyűjtő (jogutóda) s az egyesület együttesen más pénzintézetbe helyezik át a pénzt.» (15)

A gyűjtő (jogutóda) különös biztosítására legyen e pont: «Ha a Mária-Dorothea-Egyesület feloszlik, a pénzintézet visszaadja gyűjtőnek (jogutódának) a nála lévő pénzt». (16)

«A ki ez intézmény életbeléptekor évi 2 frtot fizető rendes (avagy már alapító) tagja az egyesületnek, annak — mihelyt ez intézmény kötelékébe lép — az eddig befizetett tagságdíját ez intézményben nem írják javára. De a tagnak megszünik évi 2 frtos (avagy a korábban tett alapítványrészletek folytatólagos fizetésének) kötelezettsége, mihelyt ez intézménynyel kapcsolatosan lesz alapítvány-gyűjtővé (jogutóddá); az eddig élvezhető jogait azonban a jövőben is élvezi». (17)

A visszaható erő ellen való biztosításul legyen: «Ha valaha az alapítványtőkét az egyesület közgyűlési határozattal fölemelné, úgy a kezdő gyűjtők e határozat után a felemelt alapítványtőke nagyságához alkalmazkodnak. E pont nem vonatkozik azokra, kik e határozat hozatalakor már folytatólagos gyűjtők, avagy kik már a 4000 (ill. 2000) frt alapítvány után élvezik vagy élvezhetnék az az egész (ill. fél) ingyen eltartást». (18)

Hegy minél teljesebb legyen az összeköttetés a tényezők között: «A betétek s kivételek nyilvántartottak az egyesület, a gyűjtő (jogutóda) s a pénzintézet között». (19)

*

Így gondolom ez intézményt a magam egyszerű tanító-eszével, a ki egyi deális czélt reális alapon óhajt elérni.

Ha a Mária-Dorothea-Egyesület ez intézményről tanácskozni érdemesnek vallaná, úgy az e czélra egybeállított bizottság jogászai s pénzügyi kapaczitásai meg fogják találni a közölteknél helyesebb módozatokat; csak arra kérem az egyesületet, hogy sürgősen tegyen valamit, mert bár a kartársi szeretet napról-napra erősebben nyil-

vánul az egyesületben, de a jótékonyság anyagi tehetsége nem kimeríthetetlen.

Ne féljen az egyesület, hogy a Tanitónők Otthonát mindazok fogják fölkeresni, kik a 6. és 7. pont értelmében arra jogosak; nem szeret az másutt melegedni, kinek jól megrakott saját tűzhelye van s családi köre. De legyen a Tanítónők Otthona reménysége s oltalma mindazoknak, a kik nyomorúságban s szeretetben elhagyattak s a kik éhezik s szomjuhozzák a családi kört.

A kartársi szeretet ezt jelenti: egyesült erővel önmagunkon segíteni. Ez intézmény nem kívánja a hatóság jóváhagyását, csak akarnunk kell s mához 15 év mulva legalább tizen lehetünk 4000 (ill. 2000) frt alapítvány birtokosai.

Budapest. *Komáry Erzsébet.*

A NŐI KÉZIMUNKA-TANITÁS ÚJJÁ SZERVEZÉSE ELEMI NÉPISKOLÁINKBAN.*

A főváros elemi népiskoláiban a női kézimunka-oktatást a fővárosi tanács 56541. számú határozata szabályozza; ez 1887-ben kelt s a kézimunka tananyagát és tanmenetét következőleg állapítja meg:

I. Csoport. (III. osztály.) A) *Horgolás.* Kezdőszemek. — Tömött szemek. — Rudacskák. — 6 mintából álló mintaszalag. — Előke. — B) *Kötés.* Sima szemek. — Fordított szemek. — Sima és fordított szemekkel kötött, 6 mintából álló mintaszalag. — Téli kézelő.

II. Csoport. (IV. osztály.) A) *Horgolás.* Nehezebb horgolás sodort pamuttal: gyermek-zubbony és fejkötő. — Vánkosbetét. — Az esetre, ha az idő megengedi, asztalterítő és ingbetét készítendő. B) *Kötés.* Harisnyakötés lyukacsos szegélylyel. — Mintaszalag 3 mintával. — Mintakendő keresztöltéssel, berlinivel kanavára.

III. Csoport. (V. osztály.) Varrás elemei. — Hurkolás elemei.

IV. csoport. (VI. osztály.) Egy női, egy férfi és egy gyermeking egész elkészítése. — Női hálózubbony.

E tanterv, bár sokban javított a régi zür-zavaros állapotokon, nem felel meg teljesen a jelen kor követelményének, sem a pedagógia ama főelvének: «könnyűről nehezebbre.»

A kézimunka-oktatás újjá szervezése tehát égető szükség és örömmel veszszük a Mária-Dorothea-egyesület szakosztály-mozgalmát e téren is; bár sikerülne itt egyesült erővel oly egységes, a pedagógia követelményeinek megfelelő tantervet készítenünk, mely szerint sikeresen s biztosan dolgozhatnánk elemi népiskoláinkban.

* A budapesti tanítónői szakosztály jan. havi vitatétele.

Mielőtt az új tanterv részletezésébe bocsátkoznám, engedje meg a t. szakosztály, hogy erre vonatkozólag néhány megjegyzést tegyek.

Ha a kézimunka-oktatásban némi eredményt akarunk elérni, okvetlen az *osztálytanítást* kell elfogadnunk, mely a művelt külföldön is legsikeresebbnek bizonyult. Igaz, hogy így lassabban, de biztosan haladhatunk előre; ha az írást, olvasást s minden egyéb tantárgyat tudjuk az egész osztálylyal egyszerre megértetni, miért nem a kötést, varrást, jegyzést? — Sajnos, erre vonatkozó módszerkönyveink nincsenek, de vannak e szakmába vágó kitünő német művek. A M.-D.-egyesület hálára kötelezné a tanítónőket, ha e művek valamelyikét, pl. Legorju Juliáét, magyarra fordíttatná s kiadná, azt hiszem, a főváros minden elemi iskola tanítónője kötelezné magát e művet megszerezni, mert előbb-utóbb minden tanítónő maga fogja tanítani osztályában a kézimunkát s egy jó módszeres segédkönyv nagyon megkönnyítené munkáját.

A kézimunka-oktatás a fővárosi tanács fenn közölt határozata óta sem vett nagyobb lendületet; nem érjük el vele azt az eredményt, a mit a népiskolától e részben várhatni. Igaz ugyan, hogy a legtöbb kézimunka-tanítónő nem is ismeri azon rendeletet s egészen a maga belátása szerint tanít; hogy milyen ott a tanítás, azt Nemecskay tagtársunk híven ecsetelte egy a Népnevelők Lapjában régebben megjelent czikkében. De magam is több éven át tanítottam a kézimunkát a III. osztálytól kezdve a VI-ig és szigorúan tartottam be a tanács rendeletét, de az eredmény nem elégített ki. — Növendékeink úgy a hogy megtanulnak kötni, de szó sincs róla, hogy egy harisnyát segítség nélkül tudjanak elkészíteni; tanulnak horgolni, varrni és jegyezni, de 100 közül alig 10 tudna magának egy köténYt varrni, fehérneműjét megjegyezni, arról nem is beszélve, hogy rongyos harisnyáját vagy ruháját kitudná javítani.

Elemi iskoláink kontingensét a szegényebb polgári osztály és a nép adja, tehát épen azon osztály lányai, kik leginkább volnának utalva arra, hogy szükséges ruhaféléiket, fehérneműiket maguk készítsék el. Mióta a gyári ipar a házi szükségleteket oly bámulatos olcsó áron szolgáltatja, még a legszegényebb is könnyen fér ugyan

hozzá, de kevés pénzén csak a legsilányabb készítményeket szerezheti be, melyek csakhamar rászorulnak a javításra, mihez a mai lányok és asszonyok nem igen értvén, az olcsón vásárolt holmik annál gyorsabban mennek tönkre. Míg ha kevés pénzeért csupán az anyagot vásárolná meg s ruhaféléit maga készítené el, tizszerte annyit érne, mint a készen vett vásári férczmunka.

Én tehát a kézimunka-oktatást elemi népiskoláinkban rendkívül fontosnak tartom s a t. szakosztálynak nem azt javasolnám, hogy redukáljuk a kézimunka tananyagát, hanem bővítsük ki azt úgy, hogy növendékeink, ha kilépnek a népiskolából, kézimunkájuknak praktikus hasznát vegyék. Kezdjük meg a kézimunka-oktatást az I-ső osztályban; ha már az óvóiskolákban tudják a gyermekeket mindenféle kézügyességre tanítani, miért szakítjuk meg mi e munkásságot az elemi iskola I-ső és II-ik osztályában, mikor a gyermekek már ügyesebbek, érettebbek? Nem mondom, hogy az I-ső osztályban kössenek vagy horgoljanak növendékeink, bár Németországban már itt kezdik a rendszeres kézimunka-tanítást, heti 4 órán át, de folytassuk ez osztályban a Frőbel-féle munkákat, mivel a gyermekek szívesen foglalkoznak s kellemes változatosságot hoz a fárasztó irás- és olvasás-tanítás közé.

E rövid indokolás alapján a következő tantervjavaslatot vagyok bátor a t. szakosztály elé terjeszteni.

I. oszt. (heti 1 óra.) Frőbel-varrás. Lyukas papiroson egyszerű alakok kivarrása színes pamuttal, tompa tűvel. Később fokozatosan nehezebb alakokat varrnak ki.

II. oszt. (heti 2 óra.) 1. *Horgolás.* Anyag: 6. számú fonal, csont v. fatű. *a) Egy négyszegletes mosdó-ruha;* ezen megtanulják a kezdő és tömött szemeket. *b) Egy egyszerű tálcza-kendő,* tömött szemekkel. Anyag mint fenn. 2. *Kötés.* Anyag: 6. számú fonal, vastag aczéltű. *a) Egy mosdóruha;* megtanulják a kezdő és sima szemeket. A mosdó-ruhát egyszerű alakja miatt tartom első munkául legczélszerűbbnek, de azért is, mert a gyermek rövid idő alatt tud elkészíteni egy praktikus munkát, melylyel magának és esetleg hozzátartozóinak is szerez örömet.

III. oszt. (heti 3 óra.) 1. *Horgolás.* Anyag: 8. sz. pamut, vas-

tag horgolótű. *a) Előke;* tömött szemekkel. *b) Lyukas tálczakendő;* melyen rudacskát és egyszerű mintát tanulnak. *c) Három szegletű fej- v. nyakkendő;* berlini pamutból. — 2. *Kötés.* Anyag mint fenn. *a)* Mosdó-ruha; ezen tanulják a fordított szemeket kötni. *b)* Egy pár harisnyaszárt.

IV. oszt. (heti 3 óra.) 1. *Kötés. a)* A III. osztályban kötött szárakra kötik a sarkot és fejet. *b)* Egy pár egész harisnya. 2. *Horgolás.* Közép finomságú sodrott pamut. *a)* Gyermekzubbony és fejkötő. 3. *Jegyzés.* Anyag: Egy négyszegletű kanava darab, egyszínű vékony szálú gyapotfonal. Keresztöltéssel betűket, számokat és egyszerű mintákat varrnak ki.

V. oszt. (heti 3 óra.) 1. *Varrás: a)* Egy kézimunka-zsák, szürke vászonból, ezen megtanulják az olló, tű és gyűszű használatát. *b)* 6 drb durva törlőn megtanulják a szegést. *c)* 6 drb zsebkendőt szegnek. *d)* Egy egyszerű házi kötény varrása. 2. *Hurkolás:* egy egyszerű csík.

A varrást is, mint minden eddig felsorolt munkát, az egész osztály egyszerre tanulja és végzi; de az ügyesebbek egyik vagy másik munkával előbb készülnek el, szükséges egy mellékmunkáról is gondoskodni, melyen addig dolgozhatnak, míg az egész osztály ismét új munkához fog. Erre legalkalmasabbnak tartom a harisnyakötést, melyet most már egész finom anyagból köthetnek.

VI. oszt. (heti 3 óra.) 1. *Varrás: a)* Egy mintakendőn megtanulják a fehérneművarrásnál szükséges egyéb öltéseket, u. m. különféle összevarrásokat, különféle szegést, gomblyukvarrást, kapocs, gomb és szalagrávarrást. A mintakendő után varrnak: *b)* Egy egyszerű alsószoknyát, *c)* Egy egyszerű női inget, *d)* Egy gyermekinget, *e)* Egy egyszerű női hálókabátot. Végül megtanulják a fehérnemű-javítást és harisnyafoltozást.

Indítványomat első sorban megvitatásra ajánlom. Csak ha a legjobb tanterv, tanmenet és módszerben megegyeztünk, akkor határozzunk.

Budapest. *Herczog Sarolta.*

NŐNEVELÉSI SZEMLE.

A «Nemzeti Nőnevelés» és a magyar tanítónők. Folyóiratunk jelen füzetével *tizenötödik* évi pályafutását kezdi meg. Elég nagy idő arra nézve, hogy a keletkezéséhez fűződő reményeket megvalósítsa, a magára vállalt kötelezettségeket teljesítse. Mint a magyar nőnevelésügy egyetlen szakközlönye, fel akarta kelteni és ébren tartani a nagy közönség és a szakkörök érdeklődését a nőnevelés kérdései iránt, módot és alkalmat kivánt szolgáltatni a fontosabb nőnevelési kérdések megvitatására s az általános nevelési elméletek fejtegetésére, a nevelési gyakorlat tökéletesítésére. S valóban, ha a 14 évfolyam füzeteit átlapozzuk, nem kell szégyenkeznünk a tartalom változatossága és tanulságos volta miatt. A mi jelentőségteljes eszme, vagy mozgalom a nőnevelés körében az utóbbi másfél évtized alatt felmerült, arról folyóiratunk méltó módon emlékezett meg, s ha valaki hazai nőnevelésünk ez időbeli történetét akarná megirni, hivalkodás nélkül mondhatjuk: a «Nemzeti Nőnevelés»-ben hasznos, sőt nélkülözhetetlen segédeszközre találna.

Programmjába vette a «Nemzeti Nőnevelés» azt is, hogy összekötő kapcsul fog szolgálni a különböző nőnevelési intézetek s azok tanítói és főként a magyar tanítónők között. Ezt a törekvését is siker koronázta már részben. Munkatársai között mind nagyobb-nagyobb számmal találjuk a tanítónőket, kik dolgozataikkal folyóiratunknak, nemüknek és hivatásuknak dicsőségére válnak. De bár a folyóiratunk támogatásában érdemeket szerzett tanítónők száma napról-napra növekszik, nagyon jól érezzük, hogy ebben az irányban még korántsem tehettünk eleget: nem sikerült a legbuzgóbb törekvéseink mellett sem a tanítónők nagy többségét közös czéljaink előmozdítására egy nagy testületté egyesítenünk. Annál sajnálatosabb tényként vagyunk kénytelenek ezt felemlíteni, mert folyóiratunk a magyar tanítónők egyetlen egyesületének, a Mária-Dorothea-egyesületnek hivatalos közlönye is lévén, a tanítónők érdeklődésére méltán számot tarthat.

Hogy folyóiratunk a magyar tanítónők társadalmi, szellemi és anyagi érdekeinek valóban hathatós és tekintélyes szószólója és előmozdítója lehessen, arra nézve a tanítónők tömegesebb pártolására van szüksége. Mert addig, míg a folyóiratot a kiadó tanári testület csak nagyobb áldozatok árán tarthatja fenn, a megvalósításra váró feladatokat is csak részben oldhatja meg. Bizalommal fordulunk azért hazánk magyar tanítónőihez, s első sorban a fő- és székváros tanítónőihez, kérve, hogy folyóiratunk anyagi és erkölcsi támogatása, ajánlása és terjesztése által bennünket a nőnevelés és a tanítónők ügye érdekében kifejtett

tevékenységünk fokozására képesítsenek! Hogy kérő szavunk minél nagyobb körben terjedjen szét, folyóiratunk jelen számát megküldjük az összes fővárosi tanítónőknek. Ismerjék meg és ismertessék folyóiratunk irányát, szellemét és egyesüljenek, sorakozzanak — ismételten kérjük — a folyóirat szives támogatására.

*

A hódmezővásárhelyi óvónőképző intézet szelleméről. (Levél a szerkesztőhöz.)* Tisztelt szerkesztőség! Becses folyóiratukban a hódmezővásárhelyi intézet külsejéről, helyiségeiről, ünnepélyeiről stb. közölve lett már egy is más is, de az intézet belületéről beszélni eddig még — úgy látszik — korainak tartották.

Ismerve a szerkesztőség érdeklődését nevelésügyünk iránt, engedje meg, hogy én, mint az intézet volt benlakó növendéke, folytatólag beszélhessek e fiatal intézet belső életéről, illetőleg szelleméről.

Mert ez az élet külső nyilvánulásaiban ott is olyan, mint hazai intézetünk legtöbbjében. A növendékek hat órakor együtt kelnek, kilencz órakor lefekszenek; étkezéshez csengetésre pontosan jelennek meg; a házi teendőkben, mint hetesek részt vesznek; hetenként 2—3-szor testületileg sétálni mennek; a miniszterium által előírt tananyagot a legpontosabban dolgozzák fel; szabad idejöket pedig tetszésük szerint használják fel tanulás, pihenés vagy szórakozásra.

Hogy az intézetben a legnagyobb rend, tisztaság és pontosság uralkodik; hogy az előírt iskolai ás házi szabályokhoz a legszigorúbban alkalmazkodnak, azt minden belépő első pillantásra észreveheti.

De az intézet *szelleme* rejtettebb, első pillanatban már fel nem ismerhető, s úgy tapasztaltam, sehol sem egyforma, mert a vezetők egyéniségétől, nevelői modoruktól, de főkép a harmoniától függ, mely nevelő s növendék lelke között létrejön.

A hódmezővásárhelyi intézet szellemének főalkotó eleme a szeretet; ott szeretettel szeretve nevelnek. «Szeressék édes hazánkat s embertársaikat, szeressék a gyermeket s hivatásukat, s munkálkodjanak értük erejükből telhetőleg!» Ez volt a refrain, melyet fogadtatásunkkor, minden ünnepélyes alkalommal, foglalkozás közben hangoztatni hallottunk.

E háromra való törekvést mintegy második természetünkké, életszükségletünkké tenni volt a mozaikszerűen ezer s ezer apróságból művésziesen összeolvadó intézeti szellemnek főkörvonala, minden más ezt csak finoman árnyalta.

«Szeressék hazánkat s embertársaikat!» Az érzelem mélysége, a lelkesültség csengett a szavakban; s a hang rezgésbe hozta szívünk húrjait, a hang bevésődött lelkünkbe s ott visszhangozik forró érzelemmé válva mindörökké. De nem csak hangzatos szavak, melyekre történelem,

* Örömmel adunk helyet e kegyeletes növendékszív hálás megnyilatkozásának, annál is inkább, mert az a meggyőződésünk, hogy a más intézetekben végzett tanítónők e leirásban saját volt otthonuk leirására ismernek benne, mert hisz hazai képzőintézeteinket — ez elismert dolog — általában az itt jelzett szellem, a buzgóság és szeretet szelleme élteti. Szerk.

alkotmánytan, nyelvtan stb. adtak alkalmat, erősítették a hazafiúi szellemet; de minden hazai gyártmány megbecsülése, népmesék, népjátékok alkalmazása és főkép minden hazai ünnepélynek lehetőleg lélekemelően való megtartása is emeli azt. Ilyen szép ünnepélyekre adt[illegible] alkalmat tavaly Erzsébet királyasszonyunk névnapja, a márczius 15-diki nagy nap emléke stb.

«Szeressék a gyermeket s hivatásukat!» A gyengédség birodalma, a jókedv tanyája a hódmezővásárhelyi képezdében az óvoda és a kis árvák otthona. Itt megmutatják s megtanulják, mint kell világi gondot s érdeklődést kívül hagyni s kaczagni a kaczagókkal, repdesni a repdesőkkel, mint kell letörülni a könnyet s helyébe mosolyt varázsolni. Hogy hogyan kell társalgás közben is csak lágy fuvalatként közeledni a kicsinyekhez, csak kedveskedően rengetni fejecskéiket, hogy ismereteik minden megerőltetés nélkül rendezkedjenek. Hogy hogyan kell új gondolatot lopni be a fejecskékbe, s mint nap virágról a harmatcseppecskét, lecsókolni a kis homlokról az ébredező lélek új produktumait s azokat szeliden reájuk ismét visszahullajtani.

És ha nem is oly mérvben mint a kicsinyek, mégis mily gyengéd s szeretetteljes nevelésben részesültünk mi is. Már a hang, már a tekintet, melylyel az érkező növendéket fogadják, érezteti az otthont. E sejtelem meg is valósul. Első sorban az, hogy az előljárók szabad idejüknek legnagyobb részét is növendékeik körében töltik el, szerető, családias jelleget ad az intézet szellemének. Napról-napra nőtt szívünkben a tanári kar iránti szeretet, megrendíthetlen bizalom, mely a fegyelmet könnyűvé, a munkát édessé, az intézetet pedig a jóban való versengés színhelyévé tette.

Nemcsak iskolai és intézeti dolgokban, de minden örömünkben és bánatunkban bátran fordultunk tanáraink bármelyikéhez s útmutatást, részvétet mindig nyertünk. S munkáinkban is az értelmileg, testileg gyengébbek folytonos támogatásban, biztatásban részesültek, hogy el ne maradjanak, hogy vállvetve haladhassunk, és hogy már az intézetben mindnyájan megkezdhessük: a munkálkodást a hazáért s hivatásért. Adja Isten, hogy e megkezdett munka az életben folytatást találjon, s meghozza gyümölcseit különösen azok részéről, kiket, mint az intézetben annyiszor hangoztatva lett, majdan a sors a szegény, tudatlan, piszkos vagy szenvedélytől elzüllött nép közé visz; kiknek tehát szerető, munkás s értelmes útmutatókra legnagyobb szükségük van.

Ha aztán a komoly munka után az udvarra gyűltünk üdülni, felhangzott a biztatás: «Nos játszanak!» Ha az első felszólítás nem hozta meg a játékkedvet, következett a többi: «Nos rendezzenek hát szép játékot, hisz mi úgy szeretjük látni!» S megindult a kergetődzés. Egy sikerült elfogásnál, nagyobb ügyesség vagy ügyetlenség látásánál a növendékek jókedvű kaczajába bele-bele vegyült a tanári kar nevetése, tapsa is. És kipirultak az arczok, edződött a test, folyt a jókedv, mely társul s minden jónak előmozdítójául oda is szegődött az intézethez. Hátha úgy néha a tanárok, tanítónők is a játszók közé keveredtek, az volt csak az öröm!

Télen, ha az egészséges testmozgás künn lehetetlenné vált, gyakran esténként az osztályokat keresték fel a tanárok, tanítónők, s felcsendült a szebbnél szebb magyar dal hangszereken is kisérve; néha

aztán egy-egy dalnak vége ropogós csárdásba ment át. Egy-egy biztató szóra a padok pillanat alatt félre voltak tolva s ott pergett, tipegett a sok lányka egymást forgatva, míg a kilencz órai csengetés véget nem vetett a mulatságnak. Kaczagva, tipegve, dudolva siettek a hálószobákba, hogy egészséges álom által új erőt gyűjtsenek a másnapi komoly munkára.

S mennyi gonddal őrködnek a hódmezővásárhelyi intézetben a növendékek egészségére. Egy az időjáráshoz nem mért könnyű ruha, szomorú vagy halovány arcz, oly sok között is mindjárt feltünik a gondos szemeknek. Hát még ha valamelyikünk megbetegedett; egy nap tízszer is megjelent szeretett igazgatónőnk a betegszobában. Aggódó arczczal hajolt a szenvedő fölé, tanácskozott az orvossal, ügyelt rendeleteinek pontos teljesítésére, a beteg étkeinek megválasztására, szóval igazi édes anyja volt «az ő leányainak», a mint minket minden alkalomkor nevezni szokott. S mi oh mi boldogok voltunk, ha kedves arczával közöttünk időzött; elneveztük: «az intézet őrangyalának!»

Ime, ilyen ez intézet szelleme! Nem múlik el nap, hogy oda vissza ne gondoljak. A távolból még fenségesebbnek, még melegebbnek tűnik fel nekem a szeretet ez otthona. Legfőbb vágyam, s azt hiszem velem együtt minden társnőimé, pályánkon e nemes példát követni, e szellemben nevelhetni. S ha majdan sikerül nekünk is szeretet által szeretetre s így boldogságra nevelni, akkor azt hiszem, sikerült nemes vezetőink iránti szeretetünkről tanúságot tenni, hálánkat irántuk legalább részben kimutatni. Soraim szíves közlését kérve, vagyok a t. Szerkesztőségnek, Szabadkán, 1894 január havában, igaz tisztelője: *Fábián Irma.*

*

A polgáriskolai tanárok és tanítónők nyugdíjilletékei. A polgáriskolák tantestületei újabban kérvénynyel járultak a magas tanügyi kormány elé, melyben az 50 %-nyi nyugdíjilletékek által rájuk nehezedő sulyos teher alul kérik magukat felmenteni.

A polg. isk. tanárok és tanítónők sérelme onnan ered, hogy az új fizetési törvény és a nyugdíjmaximum életbe léptetésekor elmulasztották az 1875-iki nyugdíjtörvény 28. §-át is megfelelően módosítani, minélfogva ez az új viszonyokra való alkalmazásában teljesen elveszítette határozott értelmét.

«Az, ki szolgálata közben oly állomásra lép elő, mely számára magasabb nyugdíjösszeget biztosít, a különbözet 50 %-át tartozik befizetni nyugdíjilleték czímén. Ennek a régi fizetés és nyugdíjszabályzatra nézve határozott értelme volt. Igy pl. ha a polg. isk. segédtanár rendes tanárrá lett előléptetve, nyugdíjigénye 300 frtról 400 frtra emelkedett, tehát fizette a 100 frtnak 50 %-át, azaz 50 frtot. Ámde az új fizetési törvény szerint a polgáriskolai tanár egy és ugyanazon állásában fokozatosan 60, 70—120 frtnyi quinqueniumokban is részesül, melyekkel fizetése — és egyszersmind nyugdíjigénye is — egy és ugyanazon állásban 1830 ftra emelkedhetik.

Az elavult §. idézett rendelkezése szerintünk jogtalanul alkalmaztatik a díjosztály fokozatain való 100—100 frtos emelkedésekre és a quinqueniumokra, összesen 665 frtnyi befizetéssel sujtván a polg. isk.

tanárokat akkor, a midőn azonfelül még kineveztetésökkor az alapfizetés 5 %-át, tehát 25 frtot, s negyven évi szolgálatuk folyamán évről-évre 2 %-nyi illetéket, azaz 978 frtot vesznek meg rajtuk nyugdíjilleték czímén. Az utóbbi 2 % és 5 %-nyi befizetések összege egymagában is már 1003 frtot, azaz *kétszeresét* teszi ki azon összegnek, melyet a középiskolai tanárok szolgálati díjai (egyszersmindenkorra 33 %) arányában kellene befizetniök. Hozzáadva még az elavult §-ból folyó indokolatlan 50 %-ok elviselhetetlen magas összegét: 665 frtot, az összes befizetések *1668 frtot*, negyven év utáni végértékben *4496 frtot* tesznek ki, holott a középiskolai tanárok szolgálati díjai arányában csakis 508 frtot, végértékben: 1753 frtot kellene befizetniök.

Ezen méltánytalanság orvoslását czélozza a polg. isk. tanároknak a magas miniszteriumhoz intézett kérvénye, melynek figyelembe vételét annyival is inkább reményelhetik, a mennyiben az országos tanítói nyugdíjalap az 1892. évben *773,244 frt vagyongyarapodást* mutat föl, tehát az 50 %-os illetékek beszedése nemcsak méltatlan, hanem egyuttal indokolatlan is.

Távol áll tőlük a méltányos nyugdíjilletékek befizetése ellen szót emelni. Sőt készséggel vetnék alá magukat még a fizetésemelések után esedékes 5 % elviselésének is, holott a §-nak ily értelemben való módosítása esetén 1065 frtot, végértékben 2707 frtot, vagyis *kétszeresét* fizetnék be amaz összegnek, mely a középiskolai tanároktól hasonló czélból bekövetelt szolgálati díjak arányában terhelné meg őket. De az 50 %-nyi illetékek bekövetelése valóban elviselhetetlen teherként nehezedik reájok.

*

A Mária-Dorothea-Egyes. budapesti tanítónői szakosztályában érdekes és tanulságos vita indult meg a női kézimunka-oktatásról a szakosztály január havi ülésén, melyen *Thuránszky Irén* elnökölt. A vitát megelőzőleg Lederer Abrahám, e veterán pedagogus, tartott szellemes előadást az *adomáról*, a melyet lélektani és neveléstani tekintetben méltatott. A tanulságos előadást, mely pedag. irodalmunkban e tételt először teszi tanulmány tárgyává, folyóiratunk jövő füzetében közöljük. A kézimunka-oktatásról szóló vita *Herczog Sarolta* tervezete nyomán indult meg. Hozzászóltak: Gallauner Lujza, Steidel Adél, Komáry Erzsébet, Bernáth Béláné, Grünstein Teréz, Dorogságiné és mások. A vita főként a körül forgott, hogy 1-ször, mely osztályban kezdődjék a kézimunka-oktatás, 2-szor, mi legyen a munka-oktatás anyaga, 3-szor, osztálytanítás legyen-e, 4-szer, szükséges-e és minő vezérkönyvet használni a munka-tanításnál? A vitát a február 9-én tartandó szakosztályi ülésen folytatni fogják.